

აკოლონ სილაგაჲ
ჴანტანზ გურული

საქართველოს განუყოფლოზისათვის
ბრძოლის ისტორიიდან

ნაკვეთი I

**მემედ-ბებ
აბაშიძე**

დოკუმენტები და მასალები

(1917-1923)

გამომკველობა „საშობლო“
თბილისი 1996

63.3(27)

ს 150

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ვალერიან მაჭარაძე

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ჯონი კვიციანი
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი,
დოცენტი დიმიტრი შველიძე

ისტორიის გაკვეთილები

დღეს, როდესაც არა მარტო ახალი რეალიები, არამედ ახალი ფასეულობებიც იქმნება, ბუნებრივია, ქართული ისტორიოგრაფია, პირველ ყოვლისა - ახალი და უახლესი ისტორიის ობიექტური სურათის შექმნის თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ ვალშია ქვეყნისა და საზოგადოების წინაშე. ამ ვალს იგი თანდათანობით ისტუმრებს.

ერთი შეხედვით, პრობლემის გადანყვება საკმაოდ მარტივი საქმეა: არსებობდა გარკვეული სქემა, რომლის დაცვა გუშინ იმპერატიულად აუცილებელი იყო, — დღეს ეს სქემა უკუგდებულ უნდა იქნას; არსებობდა გარკვეული დოკუმენტები, რომელთა გამომზეურება გუშინ არ იყო საჭირო, — დღეს ეს დოკუმენტები უნდა გამოქვეყნდეს; არსებობდნენ გარკვეული პიროვნებები, რომელთა წინ წამოწევა გუშინ არ შეიძლებოდა, — დღეს ამ პიროვნებების წინაშე ვალი უნდა მოვიხადოთ. მაგრამ რეალობაში ირკვევა, რომ ყველაფერი ეს არც მექანიკური საქმეა, არც მთლად ადვილად განსახორციელებელი. მექანიკური იმოტომ არაა, რომ ეს ყოველთვის არ არის ისტორიოგრაფია, ხშირად ისტორიოსოფიაა; ადვილი, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იმიტომ არ არის, რომ მკვლევარისათვის, არც ისე იოლია ერთბაშად გადახაზოს, რაც ადრე შეუქმნია.

გარდა ამისა, ისტორია ისტორიაა, მაგრამ, როდესაც ახალი და საკუთარი ისტორიაა, იგი პოლიტიკასა და კონიუნქტურასთან შედის უშუალო კონტაქტში.

თქმულის საილუსტრაციოდ ბევრი რამის თქმა შეიძლებოდა, მაგრამ ეს ცალკე, გრძელი, თემაა. შეიძლებოდა, მაგალითად, გაგვეხსენა ისეთი „დელიკატური“ საკითხების გაშუქება, როგორი-

ცაა ზოგიერთი ჩვენი ეთნოგრაფიული კუთხის ისტორია, ან მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობები, ან ისეთი ფიგურის კვალიფიკაცია, როგორცაა სტალინი, სადაც ჩვენ ვერაფრით ვერ ჩამოვყალიბებთ ჩვენი საკუთარი, ქართული, აზრი და დამოკიდებულება, და პრაქტიკულად მხოლოდ რუსულ ან ევროპულ აზრს მივდექით კვალში...

შესაძლოა, წინამდებარე, მომცრო ტანის, წიგნთან დაკავშირებით არც იყო საჭირო საკითხის ასე გლობალურად დასმა, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ამ წიგნში მოთავსებულმა დოკუმენტებმა მინიმუმ ორ რამეზე უნდა დაგვაფიქროს.

პირველი — იმაზე, თუ მართლაც როგორ არასრულფასოვნად და არასწორად ვიცით ჩვენ ჩვენი უახლესი ისტორია. აჭარის ისტორია ამ მხრივ გამოწვევის არ არის. „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ ხიმშიაშვილების დიდი საგვარეულოს წარმომადგენლებს (სელიმ ხიმშიაშვილი, ქორ-პუსეინ-ბეგ ხიმშიაშვილი და სხვ.) გაუმართლათ — ისინი წარმოდგენილი არიან აჭარის ისტორიისადმი მიძღვნილ ნარკვევში, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ მათი ღვაწლი განსაკუთრებით იმ ეპოქას განეკუთვნება, რომელშიც ბოლშევიკები ვერ მიიღებდნენ მონაწილეობას. არ გაუმართლათ ამ მხრივ აბაშიძეთა ბრწყინვალე საგვარეულოს წარმომადგენლებს, რადგანაც მათი ღვაწლი განსაკუთრებით გამოჩნდა 1917-1921 წლების გადამწყვეტი მოვლენების მსვლელობაში. ქსეში აჭარისადმი მიძღვნილ სტატიაში, მათ შორის — აჭარის საქართველოსათვის შენარჩუნების ამსახველ ფრაგმენტებში, მემედ აბაშიძე საერთოდ არ არის ნახსენები, არცერთხელ. ნახსენები არიან რეკომის წევრები, მაგალითად — ს. ქავთარაძე, მოთავსებულია მათი ფოტოებიც, ნახსენებია, რომ 1918 წელს აჭარის ბოლშევიკები იარაღით დაეხმარნენ აფხაზეთის მუშებსა და გლეხებს, რომელთაც შეიარაღებული აჯანყება მოაწყვეს და სოხუმში საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს, აღწერილია ბრძოლა „მენ-შევიკურ“ მთავრობასთან აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლებისათვის და ა. შ.

მეორე მხრივ — და ეს ძალზე საინტერესოა, — იმავე ქსეში ცალკე მემედ აბაშიძეზე სტატია არის მოთავსებული, და იქ თითქოს ყველაფერია ნათქვამი: რომ იგი მწერალი იყო, იყო პუბლიცისტი, რომ ფლობდა არაბულსაც, სპარსულსაც, რომ იყო ლიდერი, თავმჯდომარე და ა. შ. საბოლოოდ, ასეთი სურათი იქმნება: თავისთავად მემედ აბაშიძე არსებობდა, წერდა, ხელმძღვანელობდა, მაგრამ აჭარის საქართველოსათვის დამკვიდრების თემაში იგი არ არსებობდა.

მეორე — ეს ის საკითხია, რომ ჩვენ, საზოგადოება, უკვე ახლებურად ვსწავლობთ ჩვენს ისტორიას, მაგრამ ჯერჯერობით ცუდად გამოგვაქვს იქიდან დასკვნები. წინამდებარე წიგნში წარმოდგენილი ზოგიერთი დოკუმენტი თვალის ერთი გადავლებითაც ნათელს ხდის, რომ ჩვენი პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლები (საუბარია არა უდიდეს ფიგურებზე, ეროვნულ მოღვაწეებზე, არამედ სწორედ „ვინრო“ პოლიტიკოსებზე, „პროფესიონალებზე“, იმათზე, ვისაც რეალურად ეპყრათ ხოლმე ხელთ ხელისუფლების სადავეები) ყოველთვის ვერ სწვდებოდნენ სათანადოდ პრობლემებს, მათ შორის — არა ორდინარულ, არამედ ფუნდამენტურ პრობლემებს, ისეთებს, რომელთა პირველხარისხოვნება ისტორიის მსვლელობამ დიდი ხანია დაამტკიცა; ეს ჩვენთვის, პირველ ყოვლისა, საქართველოს ერთიანობის პრობლემაა, რომელშიც ყოველ დროს და ყოველ კუთხეს თავ-თავისი შესაბამისი დამოკიდებულებანი და მიმართებები განესაზღვრება, ზოგჯერ — სათუთი. ისინი, „ცენტრში“, ხან პოლიტიკური გულურყვილობით, ხან პოლიტიკური ნიჰილიზმით, ნებსით თუ უნებლიეთ, ზოგჯერ ვნებდნენ ხოლმე საერთო, ეროვნულ საქმეს. და ამ შემთხვევაში „პროვინცია“ ამბობდა თავის სიტყვას და იხსნიდა მდგომარეობას. რა თქმა უნდა, მსჯელობის მეორე ნაწილი გარკვეულწილად იდეალურ სურათს ხატავს, მაგრამ, მეორე მხრივ, თქმულისათვის საკმაოდ ბევრი ილუსტრაცია მოიძებნება. ერთ-ერთი — ბრწყინვალე — ჩვენი საუკუნის დასაწყისში აჭარამ და აჭარელებმა მოგვცეს. ეს ძირითადად მათი დამსახურება იყო, რომ აჭარა კიდევ ერთხელ და საბოლოოდ გადაურჩა საქართველოსგან გაუცხოებას.

ისტორიის ეს გაკვეთილი, განზოგადებული სახით, ჩვენთვის დღესაც აქტუალურია. ნურავის ჰგონია, რომ ქვეყნის გამთლიანების პრობლემა ჩვენთვის მხოლოდ წარსულის პრობლემაა.

არსებობს მესამე გაკვეთილიც, ოღონდ იგი ყოველთვის იყო ცნობილი: ამაგდარ მოღვაწეებს ამაგი არა მხოლოდ არ უფასდებათ სიცოცხლეში, არამედ ხშირად ისინი ამ ამაგს ეწირებიან ხოლმე (ამის დამადასტურებელი დოკუმენტებიცაა წარმოდგენილი წიგნში); მთავარია, მათ სიკვდილის შემდეგ მაინც დაუფასდეთ ამაგი...

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, წინამდებარე წიგნის ავტორთათვის მთავარი იყო ზოგი, დღემდე უცნობი, დოკუმენტის გამოქვეყნება — დოკუმენტები თვითონ მეტყველებენ, თუ მკითხველი დაინტერესებულია და განათლებული. ამ შემთხვე-

ვაში ისინი, კერძოდ, კიდევ ერთხელ — შეიძლება, უფრო თვალსაჩინოდ და უფრო საგნობრივად — წარმოგვიდგენენ მემედ აბაშიძეს, როგორც არა უბრალოდ ცნობილ მოღვაწეს, არამედ ისტორიულ ფიგურას, რომლის ღვაწლი ერის წინაშე მხოლოდ მაშინ შეიძლება იქნეს დავინწყებული, როდესაც საქართველო — თავისი თბილისით, ბათუმით, ქუთაისით, სოხუმით, თელავით — აღარ იარსებებს.

მაგრამ ეს აბსოლუტურად წარმოუდგენელია.

რუსეთის და თურქეთის ხანგრძლივი მეტოქეობა ამიერკავკასიაში დასრულდა იმით, რომ 1877-1878 წლებში თურქეთი რუსეთთან ომში დამარცხდა და სხვა ტერიტორიებთან ერთად სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით (1878 წლის 3 მარტი) აჭარა რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა. სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების პირობები დადასტურდა ბერლინის კონგრესზე ხელმოწერილი ტრაქტატით (1878 წლის 13 ივლისი). რუსეთის შემადგენლობაში გადავიდა თურქეთის მიერ მიტაცებული ისტორიული ქართული ტერიტორიები: აჭარა, შავშეთი, კლარჯეთი, იმერხევი, კოლა-არტაანი და ოლთისი.

აღნიშნული ტერიტორიები ბერლინის ტრაქტატის ხელმოწერის მომენტისათვის რუსეთის ჯარებს ეკავა, მხოლოდ ბათუმში იდგნენ თურქები. თურქეთის მთავრობა აჭიანურებდა რუსეთისათვის აჭარის გადაცემას — იმედოვნებდა, რომ შეძლებდა რუსეთის ჯარსა და აჭარლებს შორის კონფლიქტის გაჩაღებას. თურქები მაჰმადიან ქართველებს (აჭარლებს) მოუწოდებდნენ თურქეთის შიდა პროვინციებში გადასახლებისაკენ, მაგრამ აჭარლების დიდმა უმრავლესობამ არ მიატოვა მშობლიური კერა. საბოლოოდ, თურქეთი იძულებული გახდა გაეყვანა ჯარები აჭარიდან.

1878 წლის 25 აგვისტოს რუსთა ჯარებმა ბათუმიც დაიკავეს, იმავე დღეს რუსეთის სამხედრო ფლოტი ბათუმის ნავსადგურში შევიდა. თურქთა მრავალსაუკუნოვანი ბატონობა აჭარაში დასრულდა.

თურქეთთან ომის შედეგად შემოერთებული ქართული ტერიტორია შემდეგში რუსეთმა სამ ადმინისტრაციულ ერთეულად — ბათუმის, ყარსისა და არტაანის (არდაგანის) ოლქებად დაჰყო. აჭარის ისტორიული ტერიტორია ძირითადად ბათუმის ოლქის ტერიტორიას ემთხვეოდა. ადმინისტრაციულ ცენტრად ქ. ბათუმი იქცა. იმავე ადმინისტრაციული დაყოფის მიხედვით, ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნატორს დაუქვემდებარეს.

რუსეთის იმპერიის მმართველი წრეებისათვის აჭარა არ ყოფილა საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული განსაკუთრებული პოლიტიკური ერთეული თავისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული თვითმყოფადობით — აჭარა მათთვის უბრალოდ ომის შედეგად მოპოვებულ, სტრატეგიული მნიშვნელობის, ტერიტორიას წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ შეუდგა რუსეთი გამალებით აჭარის სამხედრო-სტრატეგიული თვალსაზრისით გამაგრებას, იქ თურქეთის პოზიციების შესუსტებას. დღეს აშკარაა, რომ რუსმა პოლიტიკოსებმა და სამხედროებმა ბევრი უხეში შეცდომა დაუშვეს, რითაც აჭარაში გაართულეს არა იმდენად რუსული, რამდენადაც ქართული საქმე.

ამ პირობებში ბუნებრივია, რომ აჭარაში ქართული საქმისათვის ბრძოლას სათავეში თვითონ აჭარლები ჩაუდგნენ. წარმმართველ ძალას წარმოადგენდა ძლიერი ისტორიული საგვარეულოები (აბაშიძეები, ხიმშიაშვილები, ნიჟარაძეები, თავდგირიძეები და სხვ.), რომელთა შორის ამ პერიოდისათვის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა აბაშიძეთა გვარი.

აჭარის გადარჩენისათვის ბრძოლას ყოველთვის დიდ თანაგრძნობას უცხადებდა, აჭარლებს გვერდში ედგა და ამხნევებდა ილია ჭავჭავაძე, რომლის ყოველი სიტყვა აჭარაში დიდად ფასობდა.

როცა რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ აჭარაში დიდ ეროვნულ საქმეს ეყრებოდა საფუძველი, იბრაჰიმ აბაშიძის ოჯახში სამშობლოს სიყვარულს ასწავლიდნენ ოთხი-ხუთი წლის ყმანვილს, ობრაჰიმის ვაჟს მემედს, მომავალ დიდ პოლიტიკურ მოღვაწეს — მემედ-ბეგ აბაშიძეს. მაშინ არავინ უწყობდა, რომ მემედ-ბეგ აბაშიძე განგებამ ჩვეულებრივი ადამიანისგან გამოარჩია, დიდი და განსაკუთრებული მისიის აღსრულებისათვის ამზადებდა. მემედ-ბეგ აბაშიძე აჭარის გადარჩენისათვის ბრძოლაში ცოტა მოგვიანებით ჩაება, ხოლო 1917 წლიდან თავისი ხალხის პოლიტიკური ლიდერის როლში მოგვევლინა, უმძიმეს ბრძო-

ლაში ფასდაუდებელი ამაგი დასდო თავის ქვეყანას, — ამაში მან დიდ ნიჭთან, პოლიტიკურ ალლოსა და შორსმჭვრეტელობასთან ერთად თავისი წინაპრებისათვის ჩვეული ვაჟაკობა, გაუტეხელობა და გამძლეობაც გამოავლინა.

სულაც არ დავაკნინებთ მემედ-ბეგ აბაშიძის თანამებრძოლთა (ჯემალ-ბეგ ხიმშიაშვილი, რეჯებ-ბეგ ნიჟარაძე და სხვ.) დიდ ღვანლს სამშობლოს წინაწე, თუ ვიტყვიტ, რომ მემედ-ბეგ აბაშიძე განსაკუთრებული მოვლენა იყო საქართველოს ისტორიაში. დღეს რომ აჭარა საქართველოს აფხაზეთად არ ექცა, ეს მემედ-ბეგ აბაშიძისთანა ადამიანების დამსახურებაა. მემედ-ბეგმა და მისმა თანამებრძოლებმა თურქეთისა და რუსეთის აგრესიასთან მებრძოლ, ეთნიკურ, რელიგიურ და აგრარულ კონფლიქტებში გახვეულ, სერიოზული სამხედრო ძალისა და ძლიერი მოკავშირის გარეშე დარჩენილ საქართველოს შეუნარჩუნეს აჭარა, შეუნარჩუნეს ცენტრალური ხელისუფლებისაგან (ამიერკავკასიის კომისარიატი, ამიერკავკასიის სეიმი და ამიერკავკასიის ფედერაციული დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, საქართველოს ეროვნული საბჭო და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა) თითქმის ყოველგვარი დახმარების გარეშე, პრაქტიკულად მხოლოდ აჭარის ქართული ორიენტაციის მოსახლეობის მხარდაჭერით. მემედ-ბეგ აბაშიძემ აჭარა იხსნა ისევე, როგორც ერთ დროს კახეთი იხსნეს ბახტრიონის აჯანყების მოთავეებმა — ბიძინა ჩოლოყაშვილმა, შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავეებმა.

მემედ-ბეგ აბაშიძე რეალისტი პოლიტიკოსი იყო. მას არასოდეს არ ლალატობდა ზომიერების გრძნობა, თითქმის უიმედო სიტუაციაში პოულობდა გამოსავალს. მემედ-ბეგ აბაშიძეს ჰქონდა ადამიანთა გაერთიანების, მათზე ზეგავლენის მოხდენის უნარი, მის სიტყვას თანამემამულეებისათვის უმეტეს შემთხვევაში კანონის ძალა ენიჭებოდა.

მემედ-ბეგ აბაშიძეს პატივს სცემდა და აფასებდა არა მარტო აჭარის ქართულ ორიენტაციის მოსახლეობა, არამედ თურქული ორიენტაციის ქართველი მაჰმადიანებიც. ხალხის აღიარებულ ლიდერს დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა ამიერკავკასიის კომისარიატში, ამიერკავკასიის სეიმში, ამიერკავკასიის ფედერაციული დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობაში, საქართველოს ინტერპარტიულ საბჭოში, საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასა და დამფუძნებელ კრებაში. იმხანად მიღებული იყო: ყველა ინსტანციაში მემედ-ბეგის პირით

მთელი აჭარა ლაპარაკობდა, ხოლო, როცა მემედ-ბეგს ელაპარაკებოდნენ, მაშინ მთელ აჭარას გულისხმობდნენ. დიდი ისტორიული საგვარეულოების გამოჩენილ წარმომადგენლებს საქართველოს სხვა კუთხეებშიც სცემდა ხალხი პატივს, მაგრამ მემედ-ბეგ აბაშიძე ამ მხრივაც გამორჩეული პიროვნება იყო.

მემედ-ბეგ აბაშიძეს დიდ უპირატესობას ანიჭებდა ის, რომ იგი უალრესად კარგად იცნობდა აჭარას, მის თვითმყოფადობას, კარგად ჰქონდა გააზრებული ქართული და ანტიქართული ძალების თანაფარდობა, ხედავდა აჭარის შემოერთებისათვის ბრძოლაში ქართველ პოლიტიკოსთა სუსტსა და ძლიერ მხარეებს. მოვიტანთ ორ მაგალითს.

ამიერკავკასიის კომისარიატი ცდილობდა აჭარაში იგივე აგრარული პოლიტიკა გაეტარებინათ, როგორცაც ატარებდნენ მთელ საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. მემედ-ბეგი წინ აღუდგა ამ მცდარ პოლიტიკურ კურსს, რადგანაც კარგად ესმოდა, რომ აჭარაში საუკუნეების მანძილზე განმტკიცებული აგრარული ურთიერთობების, არსებული ეკონომიკური და სოციალური წყობის მოსპობის ცდა ქართულ საქმეს ავნებდა, გააძლიერებდა ანტიქართული ძალების პოზიციას.

როცა საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში „სამამპადიანო საქართველოს საქმეთა სექცია“ შეიქმნა (1917 წლის ნოემბერი) მის პირველსავე სხდომაზე ქართველ პოლიტიკოსთა ნაწილმა წამოაყენა წინადადება, რომ სამამპადიანო საქართველოში აჭარის (ბათუმის ოლქის) გარდა, ეგულისხმათ ყოფილი თბილისის გუბერნიის ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები, 1878 წლის ბერლინის ტრაქტატით რუსეთის შემადგენლობაში გადასული მთელი ძირძველი ქართული ტერიტორია (ყარსისა და არტაანის ოლქები) და კიდევ მეტი — 1917 წლისათვის რუსეთის ჯარების მიერ დაკავებული თურქეთის ტერიტორია (ქ. ტრაპეზუნდი და სხვ.). ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეები ვარაუდობდნენ, ეს უზარმაზარი ტერიტორია აჭარის დახმარებით შემოერთებინათ და მომავალში ქართული სახელმწიფოსათვის დაემკვიდრებინათ. მემედ-ბეგ აბაშიძემ იმთავითვე შენიშნა ამ გეგმის მთელი უტოპიურობა და საშიში ხასიათი — საქართველო ამ უზარმაზარ ტერიტორიას ვერ შემოიერთებდა, პირიქით, იქმნებოდა საფრთხე თვით აჭარის დაკარგვისა. არც თურქეთი და არც რუსეთი საქართველოს ტერიტორიის ამ მასშტაბებით ზრდას არ დაუშვებდნენ, მოსალოდნელი იყო დიდი საერთაშორისო გართულებები.

მემედ-ბეგ აბაშიძის ღვაწლი კარგად შეუნიშნავს ცნობილ სოციალ-დემოკრატს, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრს პეტრე გელეიშვილს, რომელმაც ოფიციალური მისიით იმოგზაურა აჭარაში 1920 წლის სექტემბერში და ვრცელი მოხსენებითი ბარათიც შეადგინა (სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 144). პეტრე გელეიშვილი ყოველად მიუღებლად თვლიდა მემედ-ბეგ აბაშიძის და, საერთოდ, აჭარის ინტელიგენციის (ბეგების) ჩამოცილებას პოლიტიკური ცხოვრებიდან, აჭარის მართვა-გამგეობიდან. მის მიერ შედგენილ ოფიციალურ მოხსენებით ბარათში ვკითხულობთ: „მიბრძანეთ, რით ჩამოუვარდება თუ გინდათ ქართველ დიდ ჩინოვნიკებს, მაგალითად, მემედ-ბეგი აბაშიძე, რომელმაც ასეთი დიდი სამსახური გაუნია ჩვენს საქმეს ამ მხარეში“ (სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 144, ფურცლები 9-10).

პეტრე გელეიშვილს კარგად გაუანალიზებია აჭარაში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია. ვითარება კი მართლაც რთული იყო. აჭარაში თურქეთისა და ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებათა არსებობის პერიოდში (1918 წლის აპრილი — 1920 წლის ივლისი) მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ მემედ-ბეგ აბაშიძის გარშემო დარაზმული ქართული ორიენტაციის ძალები. ცხადია, თურქეთის საოკუპაციო ხელისუფლება (1918 წლის აპრილი — დეკემბერი) ყოველნაირად ცდილობდა ქართული ორიენტაციის ძალების შევიწროებას. მაგრამ, სამწუხაროდ, მდგომარეობა არ შეცვლილა ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლების მოქმედების პერიოდშიც (1918 წლის დეკემბერი — 1920 წლის ივლისი). ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებამ თურქეთის საოკუპაციო ხელისუფლების ანტიქართული პოლიტიკა გააგრძელა. ინგლისელებმა ორიენტაცია აიღეს ბათუმის რუსთა ეროვნულ საბჭოზე, რომელიც კარგად იყო ცნობილი სწორედ თავისი ანტიქართული სულისკვეთებით. დღეს დაუჯერებლადაც კი შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ, მიუხედავად ამ სირთულეებისა, აჭარაში ქართული ორიენტაციის ძალებს იარაღი არ დაუყრიათ, ბრძოლა არ წაუგიათ. მემედ-ბეგ აბაშიძემ შეძლო აჭარის მოსახლეობის უმრავლესობის მიმხრობა. 1919 წლის აგვისტოში ბათუმში შედგა ქართველ მუსლიმანთა ყრილობა, რომელმაც მიიღო გადამწყვეტილება აჭარის დედასამშობლოსთან, საქართველოსთან, შეერთების შესახებ.

ქ. ბათუმსა და ბათუმის ოლქის საგანგებო კომისრის თანამდებობის დანესების შემდეგ, რა თქმა უნდა, არ გრძელდებოდა აჭარაში ქართული ორიენტაციის ძალების დევნა, მაგრამ ამ და-

ლების ამკარა უგულებელყოფას რომ ადგილი ჰქონოდა, ეს ცხა-
დია. ქ. ბათუმისა და ბათუმის ოლქის საგანგებო კომისრის თა-
ნამდებობის შემოღება თავისთავად იყო დიდი შეცდომა. საქარ-
თველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებასა და
მთავრობას აჭარის მართვა-გამგეობა უნდა ჩაებარებინა მეჯლისი-
სათვის, სადაც იმხანად მემედ-ბეგ აბაშიძის ქართული ორიენტა-
ციის ძალები ქმნიდნენ პოლიტიკურ კლიმატს. ბენია ჩხიკვიშვილ-
მა კი სწორედ მეჯლისისა და მემედ-ბეგ აბაშიძის უგულებელყო-
ფა დაიწყო. ეს, როგორც ჩანს, არ იყო ჩხიკვიშვილის პირადი
ინიციატივა, — ეს თბილისის პოლიტიკა იყო. ამ პოლიტიკის შე-
მუშავებაში და გატარებებში მონაწილეობა მიიღეს ნოე ჟორდანი-
ამაც, ნოე რამიშვილმაც, ევგენი გეგეჭკორმაც. ერთადერთი პოლი-
ტიკური მოღვაწე, რომელსაც ბრალი არ ედებოდა ამ მცდარი
პოლიტიკური კურსის შემუშავებაში, აკაკი ჩხენკელი იყო.

მთელი უბედურება იმაში მდგომარეობდა, რომ საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, ქართველი პოლიტიკოსე-
ბი, თურქეთისა და ინგლისის დაზვერვისა და დიპლომატიის ან-
კესზე წამოეგნენ. უფრო დანერვილებით მოვლენები ასე განვითარ-
და. ქართული ორიენტაციის ძალების ლიდერი მემედ-ბეგ აბაშიძე
ასაბუთებდა, რომ საქართველოს შემადგენლობაში აჭარის შენარ-
ჩუნების აუცილებელი პირობა იყო აჭარისთვის ავტონომიის მიცე-
მა. ეს იყო აბსოლუტურად სწორი პოზიცია, რამდენადაც, წინა-
აღმდეგ შემთხვევაში, მოსალოდნელი იყო ანტიქართული ძალების
პროვოცირება თურქეთის მიერ — აჭარის საქართველოდან გას-
ვლის მოთხოვნის წამოყენება. თუ თბილისი აჭარას ავტონომიას
არ მისცემდა, მაშინ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის
პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ავტორიტეტი შეილახებოდა რო-
გორც ქართული, ისე არაქართული ორიენტაციის ძალებში, რაც
ხელს აძლევდა თურქეთს. თურქეთის დავზვერვამ სწორედ ამაზე
ააგო თავისი მოქმედება. თურქეთის აგენტებმა ბათუმსა და თბი-
ლისში პრესისა და ზეპირი აგიტაციის საშუალებით დაიწყეს
ბრძოლა აჭარის ავტონომიის იდეის წინააღმდეგ. ასეთი ქმედება
თბილისმა, სამწუხაროდ, პატრიოტულ ჟესტად მიიჩნია. სამაგიერ-
ოდ, არაპატრიოტულად, კუთხურად, რეაქციულად იქნა გამოცხა-
დებული მემედ-ბეგ აბაშიძის მოთხოვნა აჭარის ავტონომიის აუ-
ცილებლობის შესახებ. თურქეთის დაზვერვამ მიზანს მიაღწია: სა-
ქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ ხელმძღვა-
ნელობას (მთავრობა, დამფუძნებელი კრება) აჭარაში ავტორიტეტი

შეელახა, შეიქმნა კონფლიქტის საშიშროება თბილისსა და აჭარის ქართული ორიენტაციის ძალებს შორის. და თუ ეს კონფლიქტი მაშინ მაინც თავიდან იქნა აცილებული, ეს მემედ-ბეგ აბაშიძის დამსახურებაა.

ყოველივე ამას დაემატა ისიც, რომ, ბენია ჩხიკვიშვილისა და, საერთოდ, საგანგებო კომისრის აპარატის უუნარო მოღვაწეობის შედეგად, აჭარაში დამკვიდრდა უკანონობა, კორუფცია, ძალმომრეობა. დაიწყო ადგილობრივი ტრადიციების უხეში ხელყოფა, შეიქმნა პრაქტიკულად უმართავი სიტუაცია.

აჭარაში შექმნილი მძიმე სიტუაციის შესახებ იცოდნენ თბილისში. სწორედ ამიტომ 1920 წლის შემოდგომაზე აჭარაში მივლინებულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, ცნობილი სოციალ-დემოკრატი პეტრე გელეიშვილი. გელეიშვილმა მდგომარეობა გულდასმით შეისწავლა და დამფუძნებულ კრებას წარუდგინა ვრცელი მოხსენებითი ბარათი. პეტრე გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათი ცხელ კვალზეა დაწერილი და კარგად გვიხატავს აჭარაში შექმნილ სიტუაციას. შეიძლება, ყველაფერში არ დაეთანხმო ბარათის ავტორს, მაგრამ არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ აჭარაში შექმნილი საშიში ვითარება და აქედან გამომდინარე დიდი ეროვნული საფრთხე მან ზუსტად შენიშნა. პეტრე გელეიშვილმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრება და მთავრობა დაარწმუნა მემედ-ბეგ აბაშიძის პოლიტიკური კურსის სისწორეში, ცენტრის მიერ აჭარაში დაშვებული საბედისწერო შეცდომების სასწრაფოდ გამოსწორების აუცილებლობაში. თუმცა ზოგი რამ უკვე გვიან იყო...

ვინც არ უნდა ყოფილიყო აჭარის ოფიციალური ხელისუფალი, აჭარელთა პოლიტიკური ლიდერი მაინც მემედ-ბეგ აბაშიძე იყო. მემედ-ბეგისათვის უმთავრესი იყო არა თანამდებობა, არამედ სამშობლოს სამსახური. ეს სამსახური მან ყველგან და ყოველთვის შეძლო. ეს ცხადად დადასტურდა 1921 წლის მარტში, როცა აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. მემედ-ბეგ აბაშიძემ კარგად იცოდა, რასაც წარმოადგენდნენ ბოლშევიკები და საბჭოთა ხელისუფლება. სწორედ ამიტომ, როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია დაიწყო, მემედ-ბეგი კვლავ აქტიურ პოლიტიკურ საქმიანობას შეუდგა. მან ბათუმში შეკრიბა მეჯლისი და მცდელობას არ აკლებდა, კიდევ ერთხელ

ეხსნა აჭარა მოსალოდნელი კატასტროფისაგან. ასე რომ, აჭარაში საბჭოთა რუსეთის საოკუპაციო ჯარებს იქ უკვე დახვდათ ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანო — მეჯლისი, რომლის დაუყოვნებლივ გაუქმება ბოლშევიკებმა ვერ გაბედეს. მაგრამ ისიც ცხადი იყო, რომ მემედ-ბეგისთანა პოპულარულ პოლიტიკურ მოღვაწეებს დიდხანს ვერ მოითმენდნენ — 1921-1923 წლები აბაშიძისათვის დაუსრულებელი დევნის, შვეინროვებისა და რეპრესიების პერიოდი იყო. დიდი მამულიშვილი ამისთვისაც მზად იყო...

გამოჩენილი ადამიანები მთელ ეპოქას ქმნიან ერის ისტორიაში. ასეთი ეპოქა შექმნა საქართველოს ახალ ისტორიაში მემედბეგ აბაშიძემ.

მემედ-ბეგ აბაშიძის ღვაწლმა სამშობლოს წინაშე თავის დროზე ვერ პოვა სათანადო დაფასება. დღეს ბევრი რამ გაკეთდა, მაგრამ გასაკეთებელიც ბევრია. წინამდებარე პუბლიკაცია ამ საქმეს ემსახურება. იგი მიზნად ისახავს მკითხველს მიანოდოს ზოგიერთი მასალა მემედ-ბეგ აბაშიძის პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ 1917-1923 წლებში. ამ და სხვა მასალების ანალიზი — რაც მომავლის საქმეა — ყველაფერს თავის ადგილზე დააყენებს.

დოკუმენტები დაცულია საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივსა (სცსსა) და საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივში (სპპა). დოკუმენტები ევეყნდება დედნის სტილის შეუცვლელად, გასწორებულია მხოლოდ კორექტურული შეცდომები და პუნქტუაცია.

ნაშრომზე მუშაობისას განუული დახმარებისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ ქალბატონებს თამარ მინდიაშვილსა და ქრისტინე ცხვედაძეს, ბატონებს ივანე შენგელაიას და ზურაბ ჟვანიას.

და მაინც — ისტორიის გაკვეთილები.

ჩვენ არ უნდა გვავიწყდებოდეს, რომ მოძრაობა, რომელიც

ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით ჩაისახა მე-19 ს-ის მეორე ნახევრის საქართველოში, კატეგორიულად იყო მიმართული არა კოლონიზაციის უშუალო შედეგების აღსაკვეთად — ქართული სამეფოებისა და სამთავროების აღსადგენად, არამედ ერთიანი საქართველოს იდეის სარეალიზაციოდ.

ჩვენ არ უნდა გვავინყდებოდეს, რომ ილიას იდეებზე აღზრდილი მამულიშვილები — აფხაზეთში იქნებოდა ეს, სამეგრელოში, აჭარაში, კახეთში თუ საინგილოში — არასოდეს არ იყვნენ კუთხური ინტერესებით შეზღუდული მოღვაწეები.

ჩვენ არ უნდა გვავინყდებოდეს, რომ დღევანდელი დამოუკიდებელი საქართველო რუსეთსა და თურქეთს შორის მდებარე სახელმწიფოა და აქ სხვა ბევრ ქვეყანასაც აქვს თავისი ინტერესები; რომ ამ ქვეყნების ბრძოლა აჭარისათვის და მთლიანად საქართველოსათვის ახალ ფაზაში შევიდა; რომ მთავარია, საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს, ყოველთვის ჰქონდეს ეს მხედველობაში და ამ დროს ისტორიის გაკვეთილებიც გაითვალისწინოს — კერძოდ, ის, რომ „მესამე“ ძალა ყოველთვის შეეცდება „ცენტრსა“ და „პერიფერიას“ შორის საერთოქართულ ინტერესებზე აგებულ ურთიერთობებში ბზარი შეიტანოს; ეს, პირველ ყოვლისა, თბილისმა უნდა გაითვალისწინოს.

დოკუმენტები და მასალები

(1917-1923)

1. საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მიერ ეროვნული საბჭოს წევრებად და კანდიდატებად დამტკიცებული სამაჰმადიანო საქართველოს (აჭარის) წარმომადგენლები

1917 წლის 22 ნოემბერი

სამაჰმადიანო საქართველოდან

წევრები:

1. ჯემალ-ბეგ ხიმშიაშვილი
2. მემედ-ბეგ აბაშიძე
3. რეჯებ-ბეგ ნიჟარაძე

კანდიდატები:

1. ჰასან-ეფენდი ლორთქიფანიძე
2. ისაკი-ეფენდი ხალვაში
3. სულეიმან-ეფენდი ტაბახიძე

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა I, საქმე 124, ფურცლები 6-7. მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი.

2. საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მიერ დამტკიცებული ეროვნული საბჭოს სოციალ-დემოკრატიული ფრაქცია

1917 წლის 22 ნოემბერი

სოციალ-დემოკრატები

წევრები:

1. ნოე ჟორდანიას
2. აკაკი ჩხენკელი
3. სილიბისტრო ჯიბლაძე
4. ევგენი გეგეჭორი
5. ნოე რამიშვილი
6. ალექსანდრე ლომთათიძე
7. ვლადიმერ ჯუღელი
8. დავით ონიაშვილი
9. ჰაიდარ აბაშიძე
10. კონსტანტინე გვარჯალაძე
11. ალექსანდრე (სანდრო) მაისურაძე
12. ანდრია ჭიაბერაშვილი
13. გერასიმე მახარაძე
14. პეტრე გელეიშვილი
15. რაჟდენ არსენიძე
16. ბენია ჩხიკვიშვილი
17. ნიკოლოზ ელიავა
18. მინადორა ტოროშელიძე
19. კონსტანტინე საბახტარაშვილი
20. სიმონ ჯაფარიძე
21. გრიგოლ ურატაძე
22. ალექსანდრე ფარნიევი
23. გრიგოლ გიორგაძე
24. ეპტროპი როგავა

25. მიხეილ კლიმიაშვილი
26. ვიქტორ თევზაია
27. ერმილე სირბილაძე
28. ნოე ხომერიკი

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა 4, საქმე 124, ფურცელი 5. მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი.

3. საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სექციების თავდაპირველი შემადგენლობა

[1917 წლის 22 ნოემბრის შემდეგ]

საქართველოს ეროვნული საბჭოს
აღმასრულებელი კომიტეტის სექციები

1. სამხედრო ----- გამგე ნ. რამიშვილი, ამხანაგი კ. გვარჯალაძე, მდივანი მიხ. სვანიძე.
2. საფინანსო ----- გამგე კ. მესხი, საქმის მწარმოებელი ბ. გამსახურდია.
3. ქონებათა ----- გამგე გ. გვაზავა, მდივანი ილ. ზურაბიშვილი.
4. სასკოლო ----- გამგე ა. ლომთათიძე, ამხანაგი ვ. ბურჯანაძე, საქმის მწარმოებელი ხარებაშვილი.
5. სამოსამართლო ----- გამგე გ. რცხილაძე, საქმის მწარმოებელი მ. რცხილაძე.
6. საერებო და გამიჯვნისა ----- გამგე ა. ჩხენკელი.
7. საგარეო ----- გამგე ა. ჩხენკელი.
8. სახალხო-სამეურნეო ----- გამგე გ. ლასხიშვილი, საქმის მწარმოებელი ა. პაპავა.
9. სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა გამგე ა. ჩხენკელი, მდივანი დ. ცერცვაძე.
10. ჯანსაღობისა ----- გამგე პ. საყვარელიძე.
11. სატეხნიკო ----- გამგე საყვარელიძე, თავმჯდომარე გ. ქურდიანი, მდივანი ბ. ჭიჭინაძე.
12. ხელოვნების ----- გამგე ვ. გობეჩია, ამხანაგი შ. დადიანი, მდივანი ლ. შენგელაია-ქიაჩელი.
13. მზრუნველობისა ----- გამგე მ. მაჩაბელი, მდივანი დ. ცერცვაძე.

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა 1, საქმე 124, ფურცელი 8. მანქანაზე ნაბეჭდი ასლი.

4. საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა სექციის პერსონალური შემადგენლობა

[1917 წლის 22 ნოემბრის შემდეგ]

საქართველოს ეროვნული საბჭო
აღმასრულებელი კომიტეტი

სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა სამსახური

გამგე: ა. ი. ჩხენკელი
წევრები: სამს. ფირცხალავა
პ. საყვარელიძე
ი. გომართელი
მემედ-ბეგ აბაშიძე
ჰაიდარ-ბეგ აბაშიძე
გ. ვეშაპელი
ჯემალ-ბეგ ხიშშიაშვილი
რეჯებ-ბეგ ნიჟარაძე
ნ. ჩიგოგიძე
კანდიდატი: იუნუს წულუკიძე
მცოდნე პირნი: მ. მანაბელი
პ. გოთუა
ვ. ყიფიანი
მდივანი: დ. ცერცვაძე

სცსსა, ფონდი 1836, აღნერა 1, საქმე 7, ფურცელი 2. ხელნაწერი. შავი. დ. ცერცვაძის ავტოგრაფი.

5. საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა სექციის 1917 წლის 13 დეკემბრის სხდომის ოქმიდან.

**საძარტველოს ეროვნული საბჭოს
აღმასრულებელი კომიტეტი**

სხდომის დღიური

13 დეკემბერი 1917 წ.

სამაჰმადიანო საძარტველოს საქმეთა საქცია

და ე ს წ რ ნ ე ნ :

თავმჯდომარე: ა. ჩხენკელი.

თავმჯდომარის ამხანაგი: მემედ-ბეგ აბაშიძე.

წევრები: გ. ვეშაპელი, ი. გომართელი, ს. ფირცხალავა, პ. საყვარელიძე, ჯემალ-ბეგ ხიმშიაშვილი, ჰაიდარ-ბეგ აბაშიძე, რეჯებ-ბეგ ნიჟარაძე, იუნუს წულუკიძე, მ. მაჩაბელი, პ. გოთუა, ვ. ყიფიანი.

მდივანი: დ. ცერცვაძე.

განხილვის საგანი: კამათი სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა შესახებ.

გ. ვეშაპელი: კომპეტენცია, ტერიტორია და მისი საზღვრები.

მემედ-ბეგ აბაშიძე: ჯერჯერობით საკითხი ფართოთ ვერ დაისმება. ლახისტანი დაუგდებს ყურს ბათუმს? ახალციხე შვეიცარიული კანტონია?

ს. ფირცხალავა: პრინციპიალურ საკითხს აქცევს ყურადღებას: საჭიროა გამოირკვეს, ექნება თუ არა სამაჰმადიანო საქართველოს თვითმართველობა. უნდა მოვიპოვოთ იქ ნდობა იმათივე თანხმობით. ქართველი მაჰმადიანები ახალციხეს მაჰმადიანებთან გაგვირბიან, მაგრამ ჩვენ არ უნდა მივუშვათ ხელი. ეს რაიონები (იგულისხმება ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები—ა. ს., ვ. გ.) უნდა ირიცხებოდეს სამაჰმადიანო საქართველოს ფარგლებში. საბოლოოდ შემუშავება პროექტისა იქნება საქართველოს დამფუძნებულ კრებაზე.

გ. გვაზავა: ცხადია ისეთი მომენტი, რომ მარტო საქართველოზე უნდა ვილაპარაკოთ. საჭიროა ერთი იდეა — საქართველოს გაერთიანებისა. ჩვენ არ გვსურს ვინმეს სულის შეხუთვა. აჭარა განსხვავდება მარტო სჯულით. ყველა სხვა საგანში ყველამ უნდა ვსოქცეთ, რომ ქართველები ვართ. უნდა გვქონდეს ერთი კანონმდებლობა, ეკონომიკა და სხვა. ეხლანდელ მომენტში ჩვენ ბაირალზე უნდა იყოს დაწერილი — მთლიანი საქართველო. კანტონური წესწყობილება ეხლავე დაღუპავს მთლიანობის იდეას.

შემედ-ბეგ აბაშიძე: სარწმუნოებრივი შეგნება ძლიერია — ეროვნული მკრთაღია. აჭარლები ეწევიან დიდ მუშაობას. ერზერუმის ყრილობა და აჭარლები: გაეგზავნა მარტო მისალოცი დეპეშა. ქართველი მაჰმადიანები უნდა დარწმუნდნენ, რომ შერჩებათ თავიანთი სახე. და ამისთანა ნაბიჯი ეხლავე უნდა გადაიდგას. აჭარლებში არის საკუთარი სახელმწიფოს დაარსების იდეა. უნდა მოგვეცეს ჩვენც რაიმე მასალა ხალხისათვის სათქმელად.

გ. ვეშაპული: რომ მარტო კაბინეტში სწყდებოდეს საკითხი ეს იდეალური იქნებოდა, მაგრამ დღეს ისეთი დროა, რომ ეს ასე ვერ გადასწყდება. ჩვენ ჯერ არ ვიცით როგორ გადასწყდება ბათუმის ოლქის საზღვრების საკითხი. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ყველანაირათ ჩვენი პირობები შეღავათს გვაძლევს (გეოგრაფიული და სხვა). უნდა ხელი შეეწყოს ქართველ მაჰმადიანთა კომიტეტის მუშაობას (დეკლარაცია და სხვ.). ფაქტიურად ცხადია, რომ ისლამმა შეიტანა განსაკუთრებული კულტურული ფსიქიკა, რასაც უნდა ანგარიში გაეწიოს. ჩვენ მეტი ანგარიში უნდა გაუწიოთ რეალობას. ჩვენც საჭიროდ დავინახეთ ვრცელი თვითმართველობის პრინციპის გაყვანა. ჩვენ უნდა გაუწიოთ ანგარიში ცხოვრების მოთხოვნილებებს.

შ. მაჩაბელი: მისი აზრით, საბჭომ ახლავე უნდა გამოაცხადოს ქართველი მაჰმადიანების თვითმართველობა. ჩვენ მათთან კი არა გვაქვს ბრძოლა, არამედ უფრო დიდ ერთეულთან (იგულისხმება თურქეთი — ა. ს., ვ. გ.). ისინი (თურქები — ა. ს., ვ. გ.) უფროსიან ეროვნულ შეგნებას ქართველ მაჰმადიანებისას. უნდა გაეცეს პასუხი იმ ძალას. ჩრდილოეთის და სამხრეთის მაჰმადიანობა თანახმაა ქართველ მაჰმადიანთა ცალკე სახელმწიფოებრიობის. ჩვენი კულტურა სამყოფად ძლიერია და ეს იქნება ჩვენი შემაერთებელი. საბჭომ (იგულისხმება საქართველოს ეროვნული საბჭო — ა. ს., ვ. გ.) გამოაცხადოს ქართველი მაჰმადიანების ვრცელი თვითმართველობა და ამისთანავე ისინი რჩებოდნენ როგორც ქართველი ერი. ეს იქნება ჯერ-ჯერობით ლოზუნგი. განხორციელდება შემდგომ.

პ. გოთუა: ერთადერთი გზა შენარჩუნებისა — მთელი სამაჰმადიანო საქართველოს შეერთება აჭარლების მეოხეობით. შეიძლება რომ აჭარლებს აშინებდეთ ჩვენი სოციალური რეფორმების შეტანა, ამისათვის საჭიროა მათ მიენიჭოთ სრული თვითმართველობა ჩვენგან განუყოფლად. ეროვნულ საბჭომ ახლავე გამოაცხადოს ეს აქტი.

გ. გვაზავა: წინააღმდეგნი არა ვართ თვითმართველობისა, ვართ წინააღმდეგნი სახელმწიფოებრივი გათიშვისა ქართველ მაჰმადიანების. გარეთ არ გავიდვს ისეთი ხმა, რომ თქვენ ვერ მორიგებულხართო. სულ სხვა იქნება, როცა ქართველი მაჰმადიანობა იტყვის, რომ ისინი ქართველები არიან და საქართველოში უნდათ დარჩენა.

ა. ჩხენკელი: რომ საქართველოს ფარგლებში ქართველ მაჰმადიანებს მიეცეთ ადგილობრივი თვითმართველობა — ეს ცხადია (...). მიწის საკითხი. თვითონ განსაჯონ რა წესით მოაწიებენ მიწის საკითხს (...). სრულიად მომხრეა ძირითადი მოსახრებისა ტერიტორიის შესახებ, რომელიც მემედ-ბეგ აბაშიძემ გამოსთქვა. ბათუმი არის გული ქართველ მაჰმადიანებისა, რაც შეეხება ლაზისტანს, ეს არის საერთაშორისო საკითხი. ახალციხესთან საჭიროა განსაკუთრებული მოლაპარაკება მათთან (ე. ი. ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანებთან — ა. ს., ვ. გ.) ერთად. საქართველოში მთლად შედის ბათუმის ქართველი მაჰმადიანობა — ეს გადაჭრილად უნდა ითქვას (...).

პრაქტიკული ნაბიჯები: 1). მოწოდების გამოცემა სპეციალურად სამაჰმადიანო საქართველოს ვრცელი თვითმართველობის შესახებ მთლიან საქართველოს ფარგლებში; 2). როდესაც გამოიცემა საბჭოს (ე. ი. საქართველოს ეროვნული საბჭოს — ა. ს., ვ. გ.) მოწოდება, შემდეგ ქართველი მაჰმადიანთა კომიტეტი, როგორც დასტურს, გამოსცემს თავის მოწოდებას (ქართულ და თათრულ ენებზე); 3). ახალციხეში მცხოვრებნიც (ქართველები და მაჰმადიანები) უნდა იქნენ მოწვეულნი მოსალაპარაკებლად. ჩვენ გავიგებთ, რა სურთ მათ და ჩვენ რა კავშირი გვექნება ერთმანეთთან. ამის შემდეგ შეიძლება გვექნეს ოფიციალური მოლაპარაკება ადერბაჯანთან.

პ. საყვარელიძე: მოწოდების შედგენა მიენდოს: ივ. გომართელს, მემედ-ბეგ აბაშიძეს, გრ. ვეშაპელს და პ. საყვარელიძეს.

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა I, საქმე 7, ფურცლები 4-9. ხელნაწერი. დედანი დ. ცერცვაძის ავტოგრაფი.

6. მემედ-ბეგ აბაშიძის წერილი საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტს

1917 წლის 26 დეკემბერი

КОМИТЕТ
МУСУЛЬМАН ГРУЗИИ
БАТУМСКОЙ ОБЛАСТИ
26 декабря 1917г.
№ 172. гор. Батум

ИСПОЛНИТЕЛЬНОМУ КОМИТЕТУ ГРУЗИНСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА

Областной Комитет имеет честь уведомить, что на соединенном заседании Комитета и Благотв. Об-ва помощником А. И. Чхенкели по экономическим вопросам Мусульманской Грузии 23 декабря с. г. избран Реджеб-Бек Нижарадзе.

Сообщая об этом Комитет просит утвердить Р. Б. Нижарадзе на означенной должности.

Председатель комитета
секретарь

М.-Б. АБАШИДЗЕ
(подпись)

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა I, საქმე 36, ფურცელი 2. მანქანა-ზე ნაბეჭდი. დედანი. მემედ-ბეგ აბაშიძის ხელრთვა.

7. მემედ-ბეგ აბაშიძის წერილი საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტს

1917 წლის 26 დეკემბერი

КОМИТЕТ
МУСУЛЬМАН ГРУЗИН
БАТУМСКОЙ ОБЛАСТИ
26 декабря 1917 г.
№ 173 гор. Батум

ИСПОЛНИТЕЛЬНОМУ КОМИТЕТУ
ГРУЗИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА

На соединенном заседании Комитета и Благотв. ОБ-ва от 23 декабря заслушав доклад председателя М.-Б. Абашидзе о назначении Шади-Бея инструктором по Батумской области для конструирования школьных комплектов на турецком языке. Соединенное заседание постановило: ввиду сложности новизны принимаемого дела просить Исполнительный комитет о назначении еще одного инструктора Риза-Беска Абашидзе наравне с правами Шади-Бея.

Председатель комитета
секретарь

М.-Б. АБАШИДЗЕ
(подпись)

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა I, საქმე 36, ფურცელი I მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი. მემედ-ბეგ აბაშიძის ხელრთვა.

9. მემედ-ბეგ აბაშიძის წერილი საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტს

1918 წლის 30 იანვარი

КОМИТЕТ
МУСУЛЬМАН ГРУЗИН
БАТУМСКОЙ ОБЛАСТИ
30 января 1918 г.
№ 20 гор. Батум

ИСПОЛНИТЕЛЬНОМУ КОМИТЕТУ
ГРУЗИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО СОВЕТА

Последняя события, имеющие место в Траpezунде, невольно обращают внимание Комитета Грузин мусульман. На последнем заседании нашего Комитета, приславшими делегатами с Траpezунда, было подробно доложено о событиях, происходящих там. То крайне тяжелое положение, в котором очутились мусульмане завоеванных областей, вследствие военных обстоятельств и современной анархии, еще более усугубляется шовинистическим выступлением армянских воинских частей, во главе которых стоит небезизвестный своими похождениями Сурен Тигранович Учинджиан, между прочим состоящий в контрразведочном отделении правого фланга Кавказской армии. Убийства, грабежи и насилия над мирным мусульманским населением, по словам делегатов, стали обычным явлением, а 23 января с\г., на второй день приезда Учинджиана, в Траpezунде началось поголовное избиение мусульман армянскими частями. Первое выступление имело место на берегу моря, где был учинен самосуд над четырьмя мусульманами лодочниками, постепенно охватившее весь город. Но мерами, принятыми грузинскими, мусульманскими воинскими частями и солдатами Туркистанского полка, было

пресечено это кровавое избиение, жертвами которого пали около 20 мусульман. Издевательства армянских частей нет предела, они даже не дают возможность убрать трупы убитых и подвергают обстрелу убирающих. 26-го января по дороге в Платану были зверски изуродованы пять человек.

Эти ненормальные условия, к сожалению, получают подтверждение как со стороны официальных представителей мусульманских организаций в Трапезунде, так и многочисленных нейтральных лиц. Между прочим, как на свидетелей этих событий, указывают на Трапезундского городского голову Прохоровича, председателя воснно-революционного комитета Урушадзе, комиссара Чедня и товарища председателя исполнительного комитета Сребровского, усилиями коих 23-го января было приостановлено избиение мусульман. Разумеется, мусульмане Закавказья, в частности Грузины мусульмане представляемой Комитетом Батумской области, очень заинтересованы судьбой голодающих и беззащитных мусульман занятых областей Турции, которых уже четвертый год истребляют, разоряют и чинят им все возможные насилия. Ныне же с образованием воинских частей Национальностей Кавказа, Комитет надеялся, что все эти насилия над мусульманским населением будут устранены в корне, но к сожалению эта надежда не оправдалась и подобные выступления армянских воинских частей еще более ухудшают положение мусульман. Такое положение дела раздражает мусульманские массы Закавказья и порождает национальную рознь, что очень осложняет вопрос государственного строительства Кавказа.

Батумский Комитет Грузин Мусульман питает искреннюю уверенность в то, что когда мы уже стоим в преддверии заключения мира с Турцией и когда роскрепощенные великой российской революцией национальности стараются жить новой свободной жизнью, когда у нас в Закавказье кладется фундамент совместной созидательной работы на благо трудящихся масс всех национальностей, все эти ненормальные явления и недоразумения в предзавоеванной Турции крайне мешают огромной и благородной работе лучших людей демократии и влекут за собою пагубные последствия там на местах и отражаются на взаимоот-

ношениях мусульман и армян Закавказья, в частности Батумской области.

Принимая во внимание все изложенное, Комитет настоятельно просит принять все меры, имеющиеся в вашем распоряжении для полной ликвидации этих печальных явлений, сопряженных с крайне тяжелыми последствиями.

Председатель комитета
секретарь

М. Б. АБАШИДЗЕ
(подпись)

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა 1, საქმე 100, ფურცლები 1-2.
მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი. მემედ-ბეგ აბაშიძის ხელრთვა.

10. მემედ-ბეგ აბაშიძის განცხადება საქართველოს
ეროვნული საბჭოს სამანდატო კომისიას

1918 წლის 26 ივლისი

ეროვნული საბჭოს სამანდატო კომისიის თავმჯდომარეს
მემედ-ბეგ აბაშიძის
განცხადება

მე ვითვლებოდი წინანდელი ეროვნული საბჭოს წევრად მაჰმადი-
ან ქართველების მხრივ. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხა-
დების შემდეგ წევრთა სიაში არა ვარ შეტანილი, ამიტომ გთხოვთ
აღძრათ შუამდგომლობა საბჭოს წინაშე, რომ აღდგენილი იქმნას
ჩემი უფლება და კვლავ ვირიცხებოდე საბჭოს წევრად.

მემედ-ბეგი აბაშიძე

26.VII.18 ♣.

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა I, საქმე 123, ფურცელი 38. ხელ-
ნაწერი. დედანი. მემედბეგ აბაშიძის ავტოგრაფი.

11. საქართველოს ეროვნული საბჭოს 27-ე კრების
ჟურნალიდან

1918 წლის 6 აგვისტო

ამონაწერი
ეროვნული საბჭოს 1918 წ. აგვისტოს 6-ის კრების
(მე-27) ჟურნალიდან

სამანდატო კომისიის მოხსენება: თავმჯდომარე აცხადებს, რომ განსახილველია სამანდატო კომისიის მოხსენება მემედ-ბეგ აბაშიძის საბჭოს წევრად აღდგენის შესახებ.

მოხსენებას ურდგენს სამანდატო კომისიის წევრი შ. მიქელაძე.

საბჭო უკამათოდ იღებს კომისიის წინადადებას და მემედ-ბეგ აბაშიძეს ამტკიცებს საბჭოს წევრად.

დედანთან სწორება: კანცელ. გაიგის ამხანაგი ილ. ზურაბიშვილი.

სცსსა, ფონდი № 1836, აღწერა I, საქმე 123, ფურცელი 39.
მანქანაზე ნაბეჭდი. ასლი ილ. ზურაბიშვილის ხელრთვა.

12. ბათუმის ოლქის ქართველ მუსლიმანთა წარმომადგენელთა ყრილობის დადგენილება აჭარის საქართველოსთან შეერთების შესახებ

1919 წლის 31 აგვისტო

ბათუმის ოლქის მუსლიმან ქართველთა წარმომადგენლები, შეკრებილნი ქალ. ბათუმში, რიცხვით ასი, 1919 წ. აგვისტოს 31-სა, კვირას, ვაცხადებთ ერთხმად ღვათისა და ქვეყნის წინაშე:

1. ბათუმის ოლქის მკვიდრნი, სარწმუნოებით მუსლიმანები, ისტორიით, სისხლითა და ხორციით, ენით, კულტურით და ადათებით ქართველები ვართ, მუსლიმანი ქართველები, და ტერიტორიალურად და ეკონომიურად ყოველთვის ჩვენი მხარე დედა სამშობლოს საქართველოს განუყრელ ნაწილს შეადგენდა.

2. ბათუმის ოლქის აწინდელი მდგომარეობა აუტანელ პირობებში აყენებს მოელ ხალხს, ართმევს მართვა-გამგეობაში მონაწილეობის მიღების უწყლებას და საშვალებას, აღიერიებს უპასუხისმგებლო ჯგუფების პოლიტიკურ თარეშს და ხელს უწყობს მშვიდობიანობის და კეთილგანწყობილების დამარღვეველ ადამიანთა ბოროტ განსრახულებას. ამის გამო შეუძლებელია მშვიდობიანი განვითარება.

3. ბათუმის ოლქის მკვიდრთა პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული საჭიროებანი, აგრეთვე ამიერკავკასიის ყველა ერის ინტერესი და ურთიერთმორის კეთილმეზობლური განწყობილება და დიდ სახელმწიფოთა ღირსება თხოულობს, რომ ბოლო მოელის ოლქის დღევანდელს მდგომარეობას, სახელმწიფოებრივი წესიერება დამყარდეს და ხალხმა მშვიდობიანი კეთილდღეობით ცხოვრება მოიპოვოს.

4. ვინაიდან ეს შესაძლებელია მხოლოდ მუსლიმან ქართველების განთავისუფლებით და საქართველოს რესპუბლიკასთან შეერთებით, ამიტომ გამოვსთქვამთ შეურყეველს ნებისყოფას და მტკიცე გადაწყვეტილებას:

ამიერიდან და სამარადისოთ ბათომი და ბათუმის ოლქი შეუერთდეს თავის ბუნებრივ სამშობლოს საქართველოს რესპუბლიკას სამუსლიმანო საქართველოს ფართე ავტონომიის ნიდაგზე და ამ ავტონომიის ფარგლებში ეროვნულ უმცირესობათ მიენიჭოთ ჩვენთან თანასწორი პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი უფლება.

5. დადგენილება ესე ეცნობის პარიზის საზავო კონფერენციას და ეთხოვოს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას მიიღოს ყოველივე ზომა ჩვენი დადგენილების განსახორციელებლად.

3. მეხედ-ბეგ აბაშიძე.

Handwritten text at the top of the page, possibly a header or title, written in a cursive script.

Handwritten text in the upper middle section, appearing to be a list or a series of notes.

Handwritten text, possibly a date or a specific reference, located in the middle of the page.

Handwritten text, possibly a signature or a name, written in a stylized cursive.

Handwritten text, possibly a signature or a name, written in a stylized cursive.

Handwritten text, possibly a signature or a name, written in a stylized cursive.

Handwritten text, possibly a signature or a name, written in a stylized cursive.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or a name, written in a stylized cursive.

1. 2000 2000
 2. 2000 2000
 3. 2000 2000
 4. 2000 2000
 5. 2000 2000
 6. 2000 2000
 7. 2000 2000
 8. 2000 2000
 9. 2000 2000
 10. 2000 2000
 11. 2000 2000
 12. 2000 2000
 13. 2000 2000
 14. 2000 2000
 15. 2000 2000
 16. 2000 2000
 17. 2000 2000
 18. 2000 2000
 19. 2000 2000
 20. 2000 2000
 21. 2000 2000
 22. 2000 2000
 23. 2000 2000
 24. 2000 2000
 25. 2000 2000
 26. 2000 2000
 27. 2000 2000
 28. 2000 2000
 29. 2000 2000
 30. 2000 2000
 31. 2000 2000
 32. 2000 2000
 33. 2000 2000
 34. 2000 2000
 35. 2000 2000
 36. 2000 2000
 37. 2000 2000
 38. 2000 2000
 39. 2000 2000
 40. 2000 2000
 41. 2000 2000
 42. 2000 2000
 43. 2000 2000
 44. 2000 2000
 45. 2000 2000
 46. 2000 2000
 47. 2000 2000
 48. 2000 2000
 49. 2000 2000
 50. 2000 2000
 51. 2000 2000
 52. 2000 2000
 53. 2000 2000
 54. 2000 2000
 55. 2000 2000
 56. 2000 2000
 57. 2000 2000
 58. 2000 2000
 59. 2000 2000
 60. 2000 2000
 61. 2000 2000
 62. 2000 2000
 63. 2000 2000
 64. 2000 2000
 65. 2000 2000
 66. 2000 2000
 67. 2000 2000
 68. 2000 2000
 69. 2000 2000
 70. 2000 2000
 71. 2000 2000
 72. 2000 2000
 73. 2000 2000
 74. 2000 2000
 75. 2000 2000
 76. 2000 2000
 77. 2000 2000
 78. 2000 2000
 79. 2000 2000
 80. 2000 2000
 81. 2000 2000
 82. 2000 2000
 83. 2000 2000
 84. 2000 2000
 85. 2000 2000
 86. 2000 2000
 87. 2000 2000
 88. 2000 2000
 89. 2000 2000
 90. 2000 2000
 91. 2000 2000
 92. 2000 2000
 93. 2000 2000
 94. 2000 2000
 95. 2000 2000
 96. 2000 2000
 97. 2000 2000
 98. 2000 2000
 99. 2000 2000
 100. 2000 2000

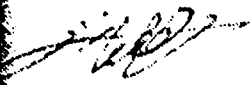
Handwritten text at the top of the page, including the word "Handwritten" and other illegible characters.

Handwritten text in the middle section, possibly starting with "Handwritten" and "Handwritten".

Handwritten text in the lower middle section, including the word "Handwritten" and other illegible characters.

Handwritten text in the lower section, including the word "Handwritten" and other illegible characters.

Handwritten text at the bottom of the page, including the word "Handwritten" and other illegible characters.

 1861
 11
 1861
 1861

1861
 1861
 1861

სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 42, ფურცლები 1-3.
 ხელნაწერი. დედანი. მემუდ-ბეგ აბაშიძისა და ყრილობის სხვა
 დელეგატების ხელრთვა. ზოგიერთ ხელმოწერას თან ახლავს ბე-
 გების საგვარეულო ბეჭდები.

13. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას მონო-
დება ზემო აჭარის დელეგაციისადმი

1919 წლის 11 სექტემბერი

საქართველოს რესპუბლიკა
მთავრობის თავმჯდომარე
11 სექტემბერი 1919 წელი.
№ 1169 ქ. თბილისი

ზემო აჭარის დელეგაციას

დღეს, როცა მრავალი დიდი და პატარა სახელმწიფოები ინგრე-
ვა და ახალი დგება, თვითუღმისა კუთხემ და ქვეყანამ უნდა მონა-
ხოს თავისთვის მაგარი ნავთსაყუდელი, რომ თავისი არსებობა და
ნავთიერი ცხოვრება გადაინარჩუნოს.

სამუსლიმანო საქართველოსათვის ასეთი მისაყრდნობი და თავ-
შესაფარი არის საქართველოს რესპუბლიკა, რომელიც უკვე გამაგ-
რდა, გაღონიერდა და თავისი სახელმწიფო მოაწყო. შემოერთება სა-
მუსლიმანო საქართველოსი საქრისტიანო საქართველოსთან შეუქმნის
ორივე ნაწილს ფართო ეკონომიურ კალაპოტს და ორივეს ააღორძი-
ნებს (მეურნეობა, ვაჭრობა-მრეწველობა და სხვა).

სამუსლიმანო საქართველო გაერთიანებულ საქართველოს რეს-
პუბლიკაში მოაპოვებს სრულ სიმშვიდეს, წესიერებას და კეთილ-
დღეობით ცხოვრებას.

საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრებში სამუსლიმანო საქარ-
თველოს მართვა-გამგეობა დაემყარება ადგილობრივი ხალხის —
ქართველ მუსლიმანების თვითმართველობას (ავტონომია). საზოგადო
და საერთაშორისო საქმეებს უძღვება რესპუბლიკის ცენტრალური
დაწესებულებები, ხოლო შინაურ საქმეებს უძღვება ადგილობრივი
ხალხის მიერ არჩეული დაწესებულებანი. უკანასკნელნი განაგებენ
სარწმუნოების ყველა საკითხებს შარიატის მიხედვით, ადგილობრივი
ადმინისტრაციას, სასამართლოს, მიწის საქმეს და სხვას.

აი ამნაირათ შეერთებული სამუხლიმანო და საქრისტიანო საქართველო შეადგენს ერთ მთლიან მაგარ სახელმწიფოს, რომელიც წინ გაუძღვება ხალხს საუკეთესო მერმისისაკენ.

მოაერობის თავუჯდომარე ნ. ჟორდანიას

სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 99, ფურცლები 1,3. მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი. ნ. ჟორდანიას ხელრთვა.

14. საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრის პეტრე გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარისადმი

1920 წლის 10 ოქტომბერი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს

დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციისა და პრეზიდიუმის დავალებით მე წავედი ბათუმის ოლქის გასაცნობათ 21 სექტემბერს (1920 წ. — ა. ს., ვ. გ.) და ვიმოგზაურე ამ ოლქში 12 დღე.

ვიყავი ოლქის ასე თუ ისე ოვალსაჩინო ადგილებში, ვინახულე და მოველაპარაკე ბევრს სხვადასხვა სოციალურ მდგომარეობის პირებს: ბეგებს, გლეხებს, სასულიერო წოდების წარმომადგენლებს (მოლებს, ხოჯებს, მუფთიებს). მოველაპარაკე როგორც ბათუმში, ისე ოლქში ბევრს ქართველ ქრისტიანებს, უმეტეს ნაწილათ ჩვენივე პარტიის საპასუხისმგებლო და თვალსაჩინო წევრებს.

და ყოველ ამის შემდეგ მე იმ დასკვნამდე მივედი, რომ ჩვენ ბათუმის ოლქში (ამ მარიალია მცირე დროს განმავლობაში) სრულიად არაფერი არ გავციკავებია. ამ ოლქში, რა თქმა უნდა, თვით ბათუმის გამოკლებით არც ერთი ახალი მომხრე და მოყვარე ჩვენი ქვეყნისა არ შეგვიძენია და რაცა გვყავდა სულ ერთიანათ მოგვიმდურებია და მტერთა და მოწინააღმდეგეთა ბანაკში გადაგვირეკია.

ჩვენ აქ ვშვრებით ყოველივე იმას, რაც ამ ხალხის ჩვენდამი უკმაყოფილებას აღრმავენს და ზრდის და თუ საქმე ასე გაგრძელდა, თუ აქ ჩვენი რაქტიკა ძირფესვიანად არ შეიცვალა, ჩვენ მალე, სულ მალე, აქ დიდი გართულება მოგველის.

პირველ ყოვლისა, დიდი დაკვირვება არ არის საჭირო, რომ თქვენ აქ იგრძნოთ ამ ქვეყნის უპატრონობა, სრული მიტოვება ჩვენის მხრით.

ჩვენ აქ ვგზავნით ყოვლად უვარგის ჩინოვნიკებს, ვგზავნით ისე-საეხს, რომლებსაც აქ (თბილისში — ა. ს., ვ. გ.) არ ვენდობით,

ვიწუნებთ და ციხეებში ვსვამთ (მოიგონეთ პოლკოვნიკი წულუკიძე) და მათი საშუალებით გვინდა ხალხის გული მოვიგოთ.

აბა დამისახელებთ თუნდაც ერთი საპასუხისმგებლო ადგილი, რომელზეც ქართველი მაჰმადიანი იყოს მოწვეული.

შეიძლება მიბრძანონ: ქართველ მაჰმადიანებს ინტელიგენტური ძალები არ მოეპოვებათ, მაგრამ მე-18 საუკუნის დასასრულში საქართველოში კი მოიპოვებოდნენ ინტელიგენტური ძალები, რომ რუსები სარგებლობდენ გაკლენიანი პირებით. მიბრძანეთ, რითი ჩამოუვარდება თუ გინდათ ქართველ დიდ ჩინოვნიკებს, მაგალითად, იგივე მემედ-ბეგი აბაშიძე, რომელმაც ასეთი დიდი სამსახური გაუწია ჩვენს საქმეს ამ იხარეში.

ასეთი მემედ-ბეგები აქ რამდენიმე ათი მაინც მოგვეპოვება.

მერე მივედით ჩვენ ამ ხალხთან, დავიახლოვეთ ისინი? მოვიწვიეთ ამ ქვეყნის მართვა-გამგეობის საქმეში?

არა! სრულიად პირიქით! ეს პირები ჩვენ გამოვიყენეთ მაშინ, როცა გარეშე მტერი ბათუმის წართმევას გვექადოდა. ამ ხალხს აქვეყნისა და ისტორიის წინაშე“ აღვიარებოდა, რომ ისინი ჩვენი ღვიძლი ძმები არიან, რომ მათ მხოლოდ თავის დედა საქართველოსთან უნდათ არსებობა... და როცა საფრთხე მათ დიდი დახმარებით თავიდან ავიცილეთ, ამ ჩვენს დამხმარე პირებს კვარით ჭილტაყი და კარში გავაგდეთ...

დამფუძნებელი კრების წევრი პ. ბაქაიშვილი

10/X-20

სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 144, ფურცლები 1-10.
მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი. პეტრე გელეიშვილის ხელრთვა.

15. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გენერალური შტაბის 1921 წლის 16 თებერვლის ბრძანება.

ბათომი.

საბანბებო რეზერვულს ბიორბაქმს
ბინშტაბიდან

დიდივე გვაჯობინებს, რომ აჭარლები იახოვენ ფრონტზე გაგზავნას და მემედ-ბეგ აბაშიეს უკვე ყავს 300 კაცი, აგრეთვე გვაჯობინებს, რომ სახალხო გვარდიის აზრით ვითომ საჭიროა შეერთება მემედ-ბეგის ხალხის და ძველი ლეგიონების. მოაფარსარდალმა ბრძანა გადმოგვეთ თქვენ, თუ როგორი აზრის ბრძანდებით თქვენ და თუ იქნებით თანახმა ახლავე დაუყოვნებლივ გასცეთ ბრძანება მათი შედგენის შესახებ.

უგენიტას მაგერ პოლკოვნიკი ბელჰანინიშვილი

16/2-1921 წ. № 54/ ღაზ.

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 8. აღწერა 3, საქმე 321, ფურცელი 2. მანქანაზე ნაბეჭდი.

16. ქ. ბათუმსა და ბათუმის ოლქში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებულის 1921 წლის 16 თებერვლის მონოღება

მოქალაქეწო!

წვენზე ხმალწ აღწმადღა გაწოღებულწმა სომხეომა და მას მწმ-
ხრობწღმა ადერბაწღანწწ მდგომწმ ბოღმეკეკურწმა ჯარწმ.

მთავრობას თაგმჯდომარე მოუწოდებს ერს თაგდაცვისათვის.

წვენ თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას განსაცდელი მოე-
ღწს.

მოელი ერწ ერთად უნდა დაირაზმოს თაგდაცვისათვის.

ქართველო მუსღმანებო!

თქვენც თქვეწწ წვღწლი უნდა გამოიღოთ თაგდაცვისათვის!

მაწ, ქართველო მუსღმანო, ხელი ხმალს, თავისუფლების და
სამშობღოს დასაცავად!

მკერს ღახვარი!

მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებელი
ქ. ბათუმსა და მას ოლქში ბიწრბამ

16 თებერვალი. 1921 წ.

საქართველოს პოღტიკური პარტიების არქევი, ფონღი მ, აღწე-
რა 3, საქმე 321, ფურცელი 6. მანქანაზე ნაბეღღ.

17. ქ. ბათუმისა და ბათუმის ოლქში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებულის 1921 წლის 16 თებერვლის განცხადება

მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებული

ქალ. ბათუმსა და მის ოლქში

16 თებერვალი 1921 წ.

ბანცხადება

თანახმათ მთავრობის თაემჯდომარის ნებართვისა ასლან-ბეგ აბაშიძე ჩემი ხელმძღვანელობით ადგენს მოხალისეთა რაზმს სამშობლოს დასაცავად.

მსურველნი უნდა გამოცხადდენ განსაკუთრებული რწმუნებულის კანცელარიაში.

განსაკუთრებული რწმუნებული გიორგაძე

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი ფონდი 8, აღწერა 3, საქმე 321, ფურცელი 11,15. მანქანაზე ნაბეჭდი.

В ЦЕКА КПГ
ТОВ. СЕРЕБРЯКОВУ

При советизации Грузии мы застали в Аджарии следующее положение: в Батуми существовал Меджелис Мемед-Бека Абашидзе, который претендовал на влияние и авторитет среди аджарского населения. Не доверяя Бескам Абашидзевым, на которых ориентировались меньшевики, мы в первое время, из тактических соображений, установили с ними лояльные отношения и фактически признали Меджелис, составленный ими, Абашидзевыми, в момент советизации Грузии.

Единственная положительная сторона этого Меджелиса состояла в том, что он ориентировался на Грузию. В отношении всего прочего он представлял для нас отрицательное явление, так как в состав его входили в подавляющем большинстве представители привилегированного сословия Аджаристана, угнетающего аджарскую бедноту.

Наряду с этими Бесками Абашидзевыми в Аджарии подвизались другие Беки, во главе с Химшиевыми, которые ориентируются на Кемаля и держат с Ангорой связь. Вскоре мы обнаружили, что Химшиевы, которые жили и работали в глубине Аджарии, а не в Батуме, где околачивались Беки Абашидзевы, приобрели преобладающее влияние на аджарскую массу.

Влияние это оказалось настолько сильным, что без содействия Кемалистских Бесков мы не могли проникнуть в Аджарию, настолько аджарское население враждебно относилось ко всему тому, что имело хоть отдаленное соприкосновение с грузинским правительством. Задача же наша состояла в том, чтобы как-нибудь пробраться к аджарской бедноте и вырвать их из-под влияния как одних бесков, так и других.

При помощи Абашидзевского Меджелиса, лишённого доверия аджарского населения, мы не могли этого сделать.

Явилось необходимость завести дружеские отношения с противниками Абашидзевых, чтобы через них пробраться к массам. Этот маневр удался: мы связались с ними и назначили переборы Меджелиса, на котором подавляющим большинством прошли противники Мемед-Бека Абашидзе.

Посредством этого тактического хода мы приобрели доверие нового Меджелиса и для нас открылась дорога к аджарской массе. Наши пропагандисты стали открыто появляться на митингах в Аджарии и обрабатывать аджарскую бедноту по-советски (...).

Чтобы предупредить надвигающуюся грозную опасность кемализации Аджаристана, нужно начать работу сначала и незамедлительно приступить к проведению следующих мероприятий:

1) Изъять из Аджарии всех активных бсков и их сторонников, какой бы ориентации они не принадлежали, ибо конкурировать с ними наши агитаторы - не аджарцы и не мусульмане - не могут; этим самым мы создадим в Аджарии условия наиболее благоприятные для нашей агитации, для быстрого и скорого высвобождения аджарской бедноты из-под влияния бсковской провокации и ориентации.

2) Одновременно бросить в Аджарию авторитетных коммунистов, которые в кратчайший срок должны провести на местах реорганизацию пухарских комитетов с расчетом, чтобы не позднее двух-трех недель можно было бы собрать в Батуме съезд пухарских комитетов для выбора нового состава ЦЕБЮРО (...).

(Подпись неразборчива)

Май 1921 г.

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 50, ფურცლები 36-37. მანქანაზე ნაბეჭდი. დედანი.

19. მემედ-ბეგ აბაშიძის მოხსენებითი ბარათი ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეს მამია ორახელაშვილს

1923 წლის 10 სექტემბერი

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ЗАКАВКАЗСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Тов. М. ОРАХЕЛАШВИЛИ

КРАТКИЙ ОБЗОР
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМИТЕТА ОСВОБОЖДЕНИЯ
МУСУЛЬМАНСКОЙ ГРУЗИИ И МЕДЖЛИСА МУСУЛЬМАНСКОЙ ГРУЗИИ,
А ТАКЖЕ О НАСТОЯЩЕМ ПОЛОЖЕНИИ БАТУМА

Для правильной оценки деятельности Комитета освобождения Мусульманской Грузии и Меджлиса считаю необходимым обратить внимание на те объективные условия и исторические предпосылки, которые благоприятствовали отделению Мусульманской Грузии от Грузии и вызвали необходимость создания Комитета освобождения Мусульманской Грузии и Меджлиса Мусульманской Грузии.

Как история передаст, четыреста лет тому назад турецкий султан Науз-Султан-Селим частью добровольно, дарованием некоторым князьям и дворянам прав санджах бегов (на что им были даны грамоты, ставящие их в вассальное подчинение перед турецким султаном), частью насильственно оторвал Батум, Аджарию и др. части Грузии, заставил принять магометанство и подчинил Турции. Вся власть в присоединенных областях в силу фирмана (грамоты) была передана санджах бегам, которые во время войны с подчиненных им областей набирали войско и под своим предводительством присоединялись к Турецкой армии. Эта власть в силу фирмана была наследственная, но временами назначаемый султаном над целой губернией Вали (наместник) представлял султану из фамилии санджах бега более соответствующего и достойного мужа, которому султаном передавался

фирман, и власть над областью переходила к нему. По такой системе управление продолжалось до половины XIX века, т. е. до введения султан Меджидом реформы под названием "Тензимати Хейрис", по этой реформе санджах беги потеряли свою власть. Административная власть над областями была передана государству, а доходы и владения перешли в ведение государственной казны. Санджах бегам была назначена пенсия потомственно и отдана в собственность земля, как обыкновенному жителю области (пастбищная, усадебная и лес для дров), в размере, необходимом по тогдашнему определению для жизни и поддержания их семейства.

Правителями областей из центра присылались Муфес-Еррифы (вице-губернаторы) и другие государственные чиновники, и эта новая система управления продолжалась до присоединения Батумской области к царской России. После присоединения к России 50% жителей, составляющих мусульманскую часть Грузии, переселились в Турцию, в числе их и многие беги, и когда в Батуме Обществом распространения грамоты среди грузин была открыта школа грамоты, куда были отданы для обучения грамоте до 40 мальчиков грузин-мусульман, среди этих учеников находился и я. С самого начала нам вдалбливали в голову, грузинам-мусульманам говорили: "Если вас спросят кто-нибудь - ты кто такой, должны отвечать - я по национальности турок", а грузины, православные, на этот вопрос должны были отвечать: "Я по национальности грузин". Этот вопрос тогда же озадачил меня, думаю себе: "Мой родной язык грузинский, фамилия грузинская, нрав, обычай грузинский, а национальность моя - турок!?"

Как-то в день нашего Байрама в числе гостей явились к моему отцу четыре русских солдата, которые поздравили его с высочайшим праздником. Солдаты были приняты искренно и очень радушно. Когда я спросил отца, кто эти солдаты, отец ответил, что казанские татары-мусульмане; значит, они такие же турки, как и мы, спросил я, отец сказал мне: "Нет, мы, сынок, - гурджи-грузины, только по вере - мусульмане и имеем с ними религиозную связь".

После окончания Байрама я, выяснив свою национальность, поспешил в школу и раньше других товарищей явился, когда

вошел в класс наш учитель Моисей Натадзе и приступил к уроку. Мне страшно хотелось, чтобы учитель задал обыкновенный вопрос: "Кто ты такой?" и думаю себе - я тебе отвечу, кто я такой, и вдруг, закончив разговор о начатом предмете, обратился к Васо Антелава: "Кто ты такой?". Я впился глазами в учителя и горел желанием, чтобы и мне он задал этот же вопрос, и даже, не обратив внимания, как отвечает Антелава, поднял палец. Посмотрев на меня, учитель приказал встать, и я встал, спросил: "Кто ты такой?". Я ответил: "Я по национальности - грузин". Учитель рассмеялся и приказал сесть. Я сел и почувствовал какое-то облегчение, как будто с плеч было сброшено какое-то давившее меня бремя. Но товарищи мусульмане с презрением посмотрели на меня. Этим отвстом я на них произвел такое впечатление, как будто изменил мусульманству и принял христианство. Так как слово "грузин" по их понятиям являлось синонимом христианства, как и по понятиям многих грузин даже по настоящее время "грузин" является синонимом христианства. Все наше несчастье заключается в том, что старые царские чиновники жителей вновь присоединенной части Мусульманской Грузии окрестили турками с той целью, чтобы помешать союзу и братскому объединению с волею судеб отклонившимися, единокровными братьями грузинами-христианами. Всех мусульман-грузин Батумской области записали в камилариях по национальности турками. Чтобы убедиться, желающие могут и в настоящее время посмотреть эти камиларии как при Батумском самоуправлении, так и по всей области, где указываются фамилия и язык - грузинские, а национальное определение - турок. Вот почему было воспрещено учителям-грузинам будить национальное чувство у мусульман-грузин. Но некоторые из нас уже сблизилась с грузинским обществом и считали себя настоящими грузинами и мало-помалу развивали национальное самосознание у жителей всей области, чтобы поняли, что они грузины, а не турки.

Кто знает мусульманскую массу, изучил и проник в их духовно-религиозную сторону жизни, для того является бесспорным и неоспоримым, что религия для мусульман является главным и почти единственным фактором, дающим направление их повседневной, общественной и даже политической жизни и дея-

тельности. Этот религиозный фанатизм, не исключаящий возможности так называемой мировой священной войны вокруг какого-нибудь религиозного лозунга, имеющего существенное значение для мусульман, исключает всякую возможность быстрой перемены уклада их общественной жизни и воззрений на то или другое явление, вкоренившееся испокон веков, из рода в род, своеобразно. Среди такого фанатизма, достигшего крайних пределов у грузин-мусульман, мы поставили себе целью внести в мусульманскую часть грузин национальное сознание, что представлялось крайне затруднительным и не совсем безопасным для нас, ибо, как говорили выше, слово "грузин" для наших мусульман являлось синонимом христианства, почему все их внимание и помышления были направлены туда. Первые наши выступления на этом поприще деятельности терпели большие неудачи, но настоятельная, неусыпная, неустанная и умелая пропаганда не осталась "гласом вопиющего в пустыне" и под конец дала положительные результаты.

В 1904 году в Батум прислал Сандро Габуня и создал бюро партии соц. федералистов, которым некоторое время руководил я. Началось освободительное движение, к которому приобщились все национальности, населяющие Закавказье. Движение это, усиливающееся не по дням, а по часам, готовило существовавшему строю большие опасности. Царское правительство для ослабления и подавления освободительного движения, помимо других мер, главной задачей поставило себе посеять ненависть и вражду между национальностями, населяющими Закавказье, и, не гнушаясь никакими средствами для этого, оно достигло своего.

Между испокон веков имевшими дружное соседство, азербайджанскими турками и армянами была посеяна братоубийственная вражда - начали истреблять друг друга. Не щадили стариков, молодых, женщин и даже грудных детей. Эта страшная резня распространилась и на другие местности Кавказа. Лилось море крови. Наконец, черными силами ареной такой бойни и устройства Варфоломеевских ночей была выбрана мусульманская часть Грузии. Приехали в Батум и приступили к работе. Находясь в своем доме, в одно утро меня разбудили очень рано и сказали, что со мной хотят видеться армяне. Я велел попро-

силь их войти в гостиную, но оказалось, что их до 100 человек мужчин, женщин и детей, так что в гостиной поместиться не могли и ждали во дворе. Я, встав, наскоро одевшись и умывшись, вышел к ним. Из среды пришедших выдвигается один старик и говорит, что сегодня ночью их дома отметили красными красками, мусульмане думают их вырезать, что отметка домов красными красками практикуется в Турции при резне армян и пришли просить меня защиты и помощи. Причем во время обращения этого старика ко мне женщины и дети плакали. Возмущенный и взволнованный этой сценой, я им сказал, что здесь не Турция или Азербайджан и что, пока мы живы, такой номер не пройдет и что эти безобразия здесь не могут иметь места. Попросили их вернуться к своим домам - вести обычную мирную жизнь и не слушаться провокаторов. Успокоенные армяне разошлись по своим домам. Сам я немедленно отправился разыскивать представителей революционных организаций и посоветоваться с ними, но оказалось, что они уже были в сборе и ждали меня. Нам удалось выяснить, что эта провокация была делом рук правительства. Отметки красными красками на армянских домах были сделаны полицейскими агентами по тайному приказанию губернатора Фон-Паркау. Принятыми нами мерами эта провокация зачинщикам ее не удалась. Тогда агенты черной реакции начали убивать арестованных революционеров, якобы пытавшихся бежать. Чтобы заставить прекратить эти зверства, революционерами (Иосифом Брегвадзе) были убиты чиновник особых поручений и исполняющий должность начальника округа Иванов, во время убийства которого Хусейн-Бег Шервашидзе, случайно шедший с Ивановым, увидев рядом свалившегося Иванова, из-за самолюбия погнался за террористом, стреляя из револьвера, когда увещевания оставить преследование не могли его остановить, был сражен пулей отстреливающегося террориста. Это было как раз на руку генералу Фон-Паркау. Немедленно были разосланы гонцы по всей Аджарии для возбуждения мусульман, распространив провокацию, что грузинцы-христиане решили перебить всех бегов и дворян Аджарии, причем, если мусульмане выступят, обещали тайную поддержку. Аджарцы, вооружившись, начали двигаться к Батуму против грузин, но принятыми нами мерами нам удалось убедить аджарцев, что убий-

ство Шервашидзе явилось делом слепой случайности и что в его смерти он сам виновен по недоразумению и таким образом локализовали подвигающуюся грозу, но все же некоторая скрытая злоба и нежелательный осадок остались у грузин-мусульман против грузин-христиан. Каждый случай частного убийства использовывался правительством в провокационных целях для возбуждения одной национальности против другой. Так, в Батуме был убит революционер Шенгелия. Убийство было приписано армянам, и нам стоило больших усилий предотвратить грузино-армянскую резню. И такие случаи были не единственными.

В 1907 году однажды вечером я с инженером Соломоном Марковым гуляли под руку по батумскому бульвару. Вижу, навстречу нам идет господин с опущенной головой и ни на кого не смотрит. Я подумал, что я сделаю, если он нахально ударится между мной и инженером и разъединит нас? И дал себе ответ, что, если извинится, ничего не скажу, в противном случае - угощу его по голове тростью, находящейся у меня в руках. Едва успев подумать это, как незнакомый субъект толкнул меня и инженера по плечу, разъединил нас и пошел дальше, не изменяя походки и не оборачиваясь. Я повернулся, догнал и ударил его тростью по голове. Вдруг я заметил, что он хочет достать какое-то оружие. Немедленно схватил его за руки, повалил на землю и хотел отнять оружие, но знакомые и друзья набросились на меня и освободили его из-под моих рук, не успев отнять оружия, и отвели меня в сторону. Вдруг незаметно этот субъект набрасывается на меня и наносит несколько глубоких ран бebuтом (род финского ножа), после чего я дал ему три легких ранения из револьвера, и он упал. Меня повезли в больницу. Человек этот оказался армянином, которого многие знали как не совсем нормального. Немедленно после перевязки мне донесли, что уже сделано тайное распоряжение сообщить аджарцам, что Мемед-Бег Абашидзе убит армянами. Во избежание могущего произойти большого недоразумения, через Галактиона Асатиани, я немедленно вызвал к себе своего брата Аслан-Бега, который укрывался от преследования властей, за принятие участия в освободительном движении, с формированием красного отряда, чтобы предупредить его и предотвратить несчастные последствия. Явившийся ко мне брат Аслан-Бег был арестован при этом сви-

дании и сослан в Сибирь. В тот же вечер губернатор Фон-Паркау прислал ко мне своего телохранителя аджарца Диасамидзе, через которого передал свое глубокое соболезнование по поводу несчастного случая и сообщил, что предоставляет в мое распоряжение отряд казаков, находящихся в Батуме, если я начну резать армян. Я велел передать губернатору: "Я пока умирать не собираюсь, и пока я жив, эти номера у вас не пройдут" - и в тот же вечер пересел из больницы к себе домой, чтобы легче было мне действовать на всякий случай. После этого генерал Фон-Паркау хлопочет в Тифлисе - добиться нашего ареста и выселения.

8-го февраля 1908 г. Сосико Мдивани сообщает мне, что в штабе получена зашифрованная телеграмма на имя и заключающая распоряжение об аресте Мамед-Бега, Зиа-Бега и Риза-Бега Абашидзе. Стало также известно, что для нас дорога в Тифлис закрыта. В тот же день мы похоронили лежащую на смертном одре мать Зиа-Бега Абашидзе и бежали в Турцию. Перейдя границу, в Хопсе нас арестовали и послали в Трапезундскую тюрьму, откуда нас, вместе с другими политическими заключенными, освободили через одиннадцать месяцев во время младотуркского переворота. По наведенным нами справкам оказалось, что нас арестовали как активных революционеров по предварительному предупреждению Батумского Турецкого Консула.

Все мои домогания и ходатайства добиться разрешения вернуться в Батум оставались без последствий. Наконец, в 1913 году, во время юбилея трехсотлетнего царствования дома Романовых, известив телеграфно Батумского губернатора, что еду, выехал в Батум. Я принужден был вернуться во что бы то ни стало, ввиду того, что в Турции я лишился двух старших детей, и третий умирал, для спасения которого и был сделан мною этот рискованный шаг. В первый же день приезда в Батум я был арестован и выслан из пределов Кавказа, и через девять месяцев мне разрешили на два месяца вернуться в Тифлис, где я находился под надзором полиции. Из Тифлиса с помощью протекции мне удалось вернуться в Батум. В 1914 году меня опять арестовали и посадили в Метехи, откуда через год мне удалось освободиться, но меня оставили в Тифлисе опять под надзором полиции, где и застает меня февральская революция 1917 года. Вернувшись в

Батум, я застал советы рабочих и солдатских депутатов в городе. Был устроен съезд Аджарии в Батуме, в мечети, где был выбран революционный комитет грузин-мусульман, председателем которого был выбран я. Через некоторое время был создан II-й съезд, которым было образовано благотворительное общество, председателем которого был выбран я. В 1918 году с заходом турок в Батумскую область положен был конец Закавказскому сейму и нашей деятельности. Вслед за этим последовало объявление независимости трех республик, но война все же продолжалась с турками и грузинами. К этому же времени прибыла мирная делегация, составленная под председательством председателя Турецкого Парламента Халил-Бея. По поручению Батумского Городского Совета я обратился к мирной делегации с приветственной речью и приветствовал не как хозяев, а как гостей, просил также от имени жителей Батумской области прекращения военных действий против Грузии. Турки в оккупированной Аджарии вздумали собирать войско и с этой целью оторвали молодых людей от своих занятий и заперли их в мечетях, казармах и школах. Обеспокоенные такими поступками турок, со всех концов области приходили ко мне аджарцы с просьбой оказать содействие в деле. Стесненные оккупационной властью аджарцы, по моему совету, обратились к Германскому представителю Шуленбургу, прибывшему в Батум вместе с турецкой мирной делегацией, что и было выполнено ими. Слух о том, что в Аджарии настроение создалось не в пользу турок и что недовольные обыватели советуются со мной, дошел до турецкого правительства. Это послужило поводом арестовать меня, еще слабого после произведенной операции, вместе с некоторыми товарищами и заслат в глубь Турции, откуда по дороге из Трапезундской тюрьмы я бежал, и после многих скитаний и лишений вернулся в Грузию еще до оставления турками Батума.

В мое отсутствие был образован в Грузии Комитет освобождения магометанской Грузии, председателем которого был избран Зиа-Бег Абашидзе с тем условием, чтобы по моем возвращении из Турции место председателя должно было быть передано мне. Вступив в исполнение обязанностей председателя Комитета, я заменил название "Магометанской Грузии" "Мусульманской Грузией" и приступил к работе. Комитетом была

послана делегация в Европу во главе с Зиа-Бегом Абашидзе, чтобы европейские государства произвели давление на Турцию и заставили бы освободить Мусульманскую Грузию, если под конец дело станет за плебисцитом, добиться заблаговременно вывода турецких войск из Батума и Аджарии. Во время работы за границей делегация обратилась за помощью также и к Иоффе, который сказал делегации следующее: "По Брест-Литовскому договору Батумская область признана нами за Турцией, в силу чего мы протестовать не можем, но если Вам удастся сделать что-нибудь, мы будем рады и желаю Вам успеха".

За это время Комитет сумел распространить свою работу нелегально по всей Аджарии - были организованы комитеты на местах и установлена связь.

По возвращении делегации Зиа-Бег был назначен руководителем нелегальной работы по Аджарии с местопребыванием в Озургетах, а Кад-Бег Шервашидзе был назначен особоуполномоченным в Ахалцихском уезде для установления связи с Верхней Аджарией и Поцховским и Аджарским районами. Я часто приезжал в Озургеты и останавливался там по 2-3 недели.

В один день из Батума приехал ко мне незнакомый господин и отрекомендовался Хасан-Тахсин Химшиашвили и обратился ко мне со следующими словами: "Неужели я имсю счастье познакомиться с великим человеком, которого зовут Мемед-Бегом Абашидзе и который подвизается в деле соединения Мусульманской Грузии с христианской". Нет слов, что такое обращение со стороны незнакомого человека мне не могло показаться искренним, но долг приличия требовал оказать радушный прием гостю. Лишнее говорить о том, что весь вечер наш разговор был сосредоточен вокруг вопроса соединения Мусульманской Грузии с христианской. Во время беседы Химшиашвили проговорился, что он подал прошение Батумскому Муте-серрифу (губернатору) о разрешении ему издания газеты под названием "Аджара", в которой думал защищать интересы аджарцев, на что получил обещание, а также право издания.

Я на этот разговор тогда не обратил внимания. На другой день Химшиашвили выехал в Батум.

С момента появления Англии и ухода турок мы переехали в Батум. Здесь Комитет легализовался и принялся с удвоенной

энергией за успешную работу. Издаст легальную газету "Самуслимано Сакартвело" ("Мусульманская Грузия") на грузинском и турецком языках, организовывает комитеты в тех уголках Аджарии, где еще не успел, и т. д. Здесь же считаю необходимым упомянуть, что с основанием газеты "Самуслимано Сакартвело" по рекомендации Зиа-Бега Абашидзе и Петра Сургуладзе, Хасан-Тахсин Химшиашвили мною был принят и назначен редактором ее. Через несколько месяцев Английским командованием нам, Абашидзевым, был запрещен выезд из Батума в округ. После долгих и настойчивых ходатайств Английское командование разрешило созвать съезд представителей Аджарии в Батуме. В 1919 г. августа 31 дня в зале Батумского Городского Самоуправления был открыт съезд полномочных представителей Аджарии, на котором присутствовали консулы: Персидский, Армении, Азербайджана и Грузии. Съездом единогласно была вынесена следующая резолюция: "Полномочный съезд округа перед Богом и всем миром объявляет, что Мусульманская Грузия является неотъемлемой частью Грузии, которая отныне на автономных началах присоединяется к своей матери-Грузии, для проведения автономии съездом избирается Меджлис". Постановление это было представлено оккупационной власти и послано всем европейским правительствам. Меджлис, председателем которого был избран я, приступил к работе. Через несколько времени Английским командованием нам, Абашидзевым, был воспрещен выезд из Батума в округ. Был также воспрещен съезд сессии Меджлиса, и только Президиум продолжал работу.

В это время в нашей газете, редактируемой, как было сказано выше, Тахсином Химшиашвили, появилась статья, восхваляющая через меру англичан. Хотя мне это не понравилось, но, думая, что такая статья помещена по тактическим соображениям, ничего не сказал. Через некоторое время Химшиашвили является ко мне и говорит: "Артвинский округ по домогательству самих англичан подал прошение Английскому командованию, чтобы англичане взяли под свое покровительство округ на семь (7) лет. Такая же работа начата и в Аджарии", и почему ты не воспользуешься таким удобным и выгодным случаем". Я, возмущенный этим обращением, сказал ему, чтобы он впредь не смел ко мне обращаться с подобными намеками. Через нес-

колько дней пришел ко мне мой переводчик при Английском командовании Шалва Мирианшвили и сказал, что ему пришлось сегодня войти к Кук-Колису, представителю Английского командования, когда у последнего находился Тахсин Химшиашвили, подавший прошение дать ему возможность издавать газету на английском языке. После этого Химшиашвили потерял в моих глазах всякое доверие, и я решил, под предлогом незнания им грузинского языка, - для изучения его отправил Химшиашвили в Тифлис, чтобы ему дали место учителя турецкого языка при Государственном университете и сам взялся за редактирование газеты "Самуслимано Сакартвело". Когда я первый раз сообщил Химшиашвили такое мое решение, он страшно был взволнован и побледнел. В Тифлисе Химшиашвили назначается учителем турецкого языка при Университете и через некоторое время открывает кампанию в меньшевистской газете "Эртоба" против меня и против автономии Аджарии, на каковые выступления и через нашу газету я ему давал достойные ответы.

По инициативе генерала Терсна и начальника округа Ионина был создан "Комитет объединения мусульманских племен", долженствующий присоединить Карскую, Батумскую и Ардаганскую области на автономных началах к Турции. Этот Комитет издает газету под названием "Седай-Миллет", от которой приверженцы этого Комитета назывались "Седай-Миллетистами" и все туркофилы делаются седай-миллетистами. Такому течению мы объявили ожесточенную войну и против них вели ожесточенную кампанию. Английское командование через седай-миллетистов раздает оружие по всей Аджарии и распространяет среди населения слух, будто оружие было прислано турками, подстрекает к вооруженному выступлению против Грузии местное население; результатом чего в Хуло произошло маленькое столкновение, немедленно ликвидированное. С седай-миллетистами мы вели отчаянную борьбу; больших усилий стоило нам не дать им расшатнуться и разбить их помыслы. В это же время в Батуме было течение в пользу союза с Советской Россией. Параллельно кампания, начатая в газете "Эртоба", принимает более организованную форму, создается меньшевистская фракция грузин-мусульман, наподобие Тифлисской Мусульманской фракции "Гуммет". Председателем этой фракции

намечается нынешний Наркомзес Аджарии Сулейман Лордкипанидзе, который и начинает работу в пользу полного слияния Аджарии с Грузией без всякой автономии. С этим направлением также приходилось бороться.

Но вот оккупационная власть оставляет Батум и вступает меньшевистская власть. Чхиквишвили, назначенный чрезвычайным комиссаром и получающий санкцию на всякую глупость от министра внутренних дел Рамишвили, запретил Меджлису собираться, закрыл нашу газету и лишил средств для издания. Меджлису было сказано, что признать за Аджарией автономию пока не может, должны произойти выборы в Учредительное собрание, где будет рассмотрен вопрос автономии. Мы личными средствами начали издавать опять газету, и начинается упорная борьба. С этого времени образовалась огромная пропасть между нами и меньшевистским правительством. В этом положении застаёт нас переворот 1921 г. Здесь должен сказать, что с уходом оккупационной власти из Батума и вступлением меньшевиков седай-миллетисты бежали в Турцию и вместе с ними генерал Термен и бывший начальник округа Ионин, которые в свое время оказывали большое покровительство и услуги убитому деникинскому генералу Натиеву, формировавшему отряды для Деникина. С падением меньшевистского правительства и при вступлении советских войск в Батум, как вам известно, кемалисты, сопровождаемые седай-миллетистами, пытались занять Батум, но, когда они потерпели поражение, упомянутый Сулейман Лордкипанидзе погрузил моторы, оставшиеся в Батуме, с имуществом, богатствами и семейством бывшего начальника Ионина уехал в Хопы к Ионину.

С образованием в Батуме Ревкома предревкома С. Кавтарадзе пригласил меня и сказал, что ему известно, какая борьба происходила между нами и меньшевистским правительством, что линия, которая взята нами, будет поддержана Совправительством, причем разрешил собраться Меджлису и приступить к работе; отвел для Меджлиса подходящее помещение, в каком меньшевистское правительство в свое время нам совершенно отказало. Меджлис получил приветственную телеграмму от предревкома Грузии Ф. Махарадзе. В ответ президиумом Меджлиса в свою очередь была послана Ревкому Грузии соответ-

ствующая телеграмма. Батумский Ревком декретом № 9 признал членов Меджлиса и их имущество неприкосновенными. Ревкомом было также выдано Меджлису 15 миллионов. Мы немедленно приступили к работе. Через некоторое время мне во главе делегации пришлось приехать в Тифлис и вступить с правительством в переговоры для выработки Положения автономии Аджарии. Переговоры продолжались две недели, после чего по случаю наступления Рамазана нам пришлось выехать в Батум, где нам объявили, что в наше отсутствие Меджлис распущен и избран новый, председатель которого Хасан Эфенди Лордкипанидзе. Мною были сданы все отчеты и дела.

После этого по моей инициативе, даже моим именем моими приверженцами создается Комитет бедноты, который состоял из бывших членов Комитета освобождения Мусульманской Грузии и старого Меджлиса. Комитет бедноты, зная почти всех членов нового Меджлиса, как седай-миллетистов, втершихся сюда авантюристическим путем, начинает работу против Меджлиса. Во время выборов правительства Меджлис, Комитет бедноты и компартия представили равное количество кандидатов, причем "Седай-миллетских Аджарским Меджлисом" были представлены Хасан-Тахсин Химшиашвили на пост Наркомпроса и Хасан Лордкипанидзе на пост Предревкома. Меджлис продолжает свою работу. По инициативе Комитета бедноты созывается съезд представителей Аджарии, который своим постановлением выпускает туркофильский Меджлис, назвав его черным, и выбирает новый состав, в председатели которого попадает Тахсин Химшиашвили. Бывшие же члены черного Меджлиса почти все были арестованы; дней через 10 арестовали и нас, всех Абашидзе-вых, якобы по постановлению Комитета бедноты (Комитет бедноты такого постановления не выносил) и через неделю переслали нас в Тифлис, где на третий день нас освободили, предоставили нам помещение и 7-8 месяцев жили за счет правительства, после чего с разрешения Заккрайкома, ЦК КПГ и Груз. ЧК мы выехали опять в Батум, где жили, не принимая никакого участия в общественно-политической жизни, только сотрудничал в газете левых социалистов-федералистов "Трибуна".

Через два месяца после моего первого ареста Химшиашвили был отозван из Батума правительством Грузии и находился все

время в Тифлисе. Через несколько месяцев по моему возвращению в Батум приехал из Тифлиса Химшиашвили и в скором времени занял пост Предсовнаркома Аджарии, причем съезд, выбравший его, еще не разъехался, как мы 24 января 1923 года были арестованы Батобческа, которая нам сказала, что обвиняемся в ведении активной агитации против соввласти. 30 июня т. г. (1923 г. - А. С., В. Г.) к нам в тюрьму явились Наркомвнудел и пред. Батчека Бахтадзе и секретарь ЦИКа Гогоберидзе, замнаркомвнудел Гогитидзе и др. Бахтадзе объявил нам: "Батческа за 6 месяцев не могла найти никаких улик против вас, ввиду чего отказалась брать на себя какую бы то ни было ответственность по вашему делу, почему вы переданы в распоряжение ЦИКа, и в дальнейшем Чека к вам не имеет никакого отношения и вы числитесь за Наркомвнуделом. ЦИК же, рассмотрев ваше дело, постановил выслать вас, 12 человек, из пределов Закавказья". Объявив нам это, они ушли. 15 июля с. г. (1923 г. - А. С., В. Г.) нас переслали в Тифлис в распоряжение Груз. Чека и до сих пор содержимся здесь.

Беру на себя смелость разрешить себе сказать, что пострадали и страдаем совершенно невинно и несправедливо. Не считая нужным распространяться в свое оправдание, укажу только на знаменитое постановление Батобчека, объявленное нам зампредсовнаркомом Аджарии Бахтадзе, где красноречиво говорится "Батобчека за 6 месяцев не могла найти и никаких улик против Вас, ввиду чего отказалась брать на себя какую бы то ни было ответственность по вашему делу...". Спрашивается, в чем же, наконец, дело? Если не мне, так кому же знать лучше всю подноготную этого дела? И за разрешение этого вопроса берусь сам.

Бывает ловкая авантюра, жертвой которой становятся не только отдельные личности, но целые общества и даже государство. Бывают личности, которые для достижения своих низких целей или личного благосостояния не гнушаются никакими средствами. Вот жертвой таких личностей-авантюристов сделались и мы. После долгого обстоятельного и осторожного взвешивания и анализа явлений, фактов и обстоятельств я говорю, что такими личностями являются: 1. Предсовнаркома Аджарии - Хасан-Тахсин Химшиашвили, 2. Наркомзсм Аджарии Сулейман Лордкипанидзе, 3. Пред. ЦИКа Аджарии Осман Моцкобили и 4.

Наркомпрос Аджарии Седат Решад. Деятельность каждого из этих личностей будет обрисована мною в отдельности.

1. Хасан-Тахсин Химшиашвили родился в Турции в г. Киресунде, где в настоящее время имеются у него дом, родители, имущество и др. Поступил в Константинопольскую учительскую семинарию, по окончании которой приступает к общественно-политической деятельности там же. Химшиашвили - энергичный, способный, заняв должность учителя при каком-то училище, параллельно начал работать и в других организациях. Был председателем отделения клуба энверистов и ответственным членом Туркюд-Туркоджаха (общество пантуркистов) и офицером запаса турецкой армии; на этих должностях он считался энергичным деятелем. Был принят в обществе как известный туркофил и материально был вполне обеспечен. У меня имелась его официальная карточка с обозначением всех этих должностей, которая по просьбе Александра Гамбарова (бывш. Предсовнаркома Аджарии) была передана ему. Он, по моему глубокому убеждению, никогда не помышлял попасть в Грузию. Но турецкое правительство, заинтересованное Аджарией, имея в своем распоряжении в его лице энергичного туркофила с грузинской фамилией, который может найти национальное родство как отпрыск выходца из Аджарии, командирует его своим агентом в Батум во время пребывания в Батуме турок, когда шла работа вокруг устройства плебисцита. Приехав в Батум, Химшиашвили, нащупав почву, знакомится с местными условиями, положением дел и убеждается, что в Аджарии большой популярностью и влиянием пользуюсь я, и, бежавши из Трапезундской тюрьмы, работал в Озургетах. Химшиашвили с целью контрразведки и познакомиться со мной приезжает в Озургеты и, представившись мне, обращается с фарисейскими словами: "Неужели я имею счастье познакомиться с великим человеком, которого зовут Мемед-Бегом Абашидзе..." Как сам проговорился, турецкой властью в Батуме ему было разрешено (на самом деле поручено) издать газету под названием "Аджара", где он, якобы, будет защищать интересы Аджарии. Но, спрашивается, на какие средства он должен был издавать газету и какому делу при турецкой власти в Батуме газета могла служить? Ясно, он думал издать газету на деньги турецкого правительства и служить ему для об-

разования бездонной пропасти между Грузией и ее мусульманской частью - Аджарией. Но газета не была издана. Опять спрашивается, почему при первом знакомстве со мной он высказался, что, кажется, турки не долго останутся в Батуме? Химшиашвили, взвесив положение вещей, пришел к заключению, что, если он издаст сейчас газету, то пользы никакой не будет, а ему после ухода турок оставаться в Батуме нельзя будет. За время пребывания при нем турок в Батуме он успел познакомиться с некоторыми аджарцами туркофилами, обещавшими ему всевозможную поддержку. После ухода турок англичанами оккупируется Батумская область, и Химшиашвили остается в Батуме, несомненно, турецким агентом; ловко располагает к себе Зна-Бега Абашидзе и Петра Сугруладзе, по рекомендации которых попадает ко мне, а я назначаю редактором органа Комитета освобождения Мусульманской Грузии "Самуслимано Сакартвело". Здесь он выказывает неутомимую энергию, энергично работает без отдыха и без усталости, часто проводит за работой бессонные ночи и заслуживает наше внимание и доверие. Видя, что англичане явились в Аджарии лучшими проводниками туркофильства, Химшиашвили решает войти в английское командование и сблизиться с ними. С этой целью в нашей газете пропускает статью, восхваляющую англичан (номер этой газеты мною представлен Батчека). Желая и меня втянуть в авантюру, осторожно предлагает и советует мне заставить жителей Аджарии подать прошение английскому командованию с просьбой принять Аджарию под свое покровительство на 7 лет, так как аналогичная просьба от артовинцев уже поступила, и воспользоваться мне выгодным случаем; но на это предложение и совет получает от меня достойный ответ. Тогда Химшиашвили тайно от нас начал домогаться получить разрешение и средства для издания газеты на английском языке, на какой предмет подает прошение в английское командование. Когда я это узнал, потерял к нему всякое доверие, и под предлогом изучения грузинского языка, предлагаю ему выехать в Тифлис. Мое предложение его волнует, он бледнеет, но будучи уверен, что наш комитет представляет довольно опасную и внушительную силу против его замыслов, он принимает мое предложение и выезжает в Тифлис. Несмотря на то, что он показал нам себя ярким поборником ав-

тономии Аджарии, несмотря на то, что мы ему достали место преподавателя при Университете и обещали возвратить в Батум, как только он мало-мальски изучит грузинский язык, на что, якобы, радостно согласился, Химшиашвили, найдя почву для своих замыслов у меньшевистского правительства, будучи уверен, что лишение автономии может навсегда оттолкнуть Аджарию от Грузии в пользу Турции, открывает бешеную кампанию в газ. "Эртоба" против Меджлиса и отсюда автономии Аджарии. При организации меньшевистским правительством фракции грузин-мусульман, возглавленной Сулейманом Лордкипанидзе, Химшиашвили составляет план и программу действия фракции и является одним из главных руководителей ее. Об одном факте его хамелеонства при бегстве правительства меньшевиков может кое-что сказать первый предревкома Батума С. Кавтарадзе.

После советизации Грузии Химшиашвили, имея тайную связь с седай-миллетистами, продолжает работу через их посредство против Меджлиса, которым удается ввести в заблуждение власти, распустить Меджлис, составить новый и провести в члены Меджиса всех своих единомышленников. Составленный таким образом седай-миллетистский Меджлис, справедливо названный впоследствии черным и распущенный, выставил кандидатуру Тахсина Химшиашвили в Наркомпросы, на какой должности ему представляется возможным развить свое дело и карьеру дальше. Со свойственной ему ловкостью ему удастся познакомиться со всеми ответственными коммунистами, показать им свою энергию и работоспособность и заслужить их доверие, благодаря чему ему удастся пробраться в Председатели красного Меджиса. Здесь мне вспоминается одно легендарное предание времен пророка Моисея: "Один из фараонов вздумал объявить себя богом и, когда в предвкушении своего божества, начал размышлять, явился к нему дьявол и сказал ему отложить эту затею временно, ибо Моисей и окружающие его знают тебя хорошо и при его жизни ничего тебе не удастся, только испортишь дело, повремени, пока они умрут и тогда объяви себя богом и блаженствуй... Фараону совет дьявола понравился и отложил свою затею". Я далек от мысли выставлять себя в роли пророка Моисея, но Химшиашвили великолепно знал, что я знаю его хо-

рошо и его продажные проделки для меня и моих товарищей не пройдут незаметными. Но, подобно фараону, у него не хватило терпения ждать нашей смерти и решил избавиться от наших глаз. Чтобы не испортить дело и остаться вне всяких подозрений, Химшиашвили по тактическим соображениям устраивает сначала арест своих единомышленников седай-миллетистов, бывших членов черного Меджлиса, а потом наш. Но нас высылает в Тифлис, а своих единомышленников оставляет в Батуме и, имея с ними тайную связь, обнадеживает их.

Через 2-3 месяца после нашего ареста правительство Грузии начало сомневаться в искренности Химшиашвили и отозвало его в Тифлис, где остается до устройства съезда ЦИКа Аджарии. За это время Химшиашвили ведет через своих единомышленников-туркофилов энергичную работу среди аджарцев, а правительство Грузии и нужных ему коммунистов располагает к себе и входит к ним опять в доверие. Во время съезда ЦИКа и выборов правительства, насколько мне известно и в чем я не сомневаюсь, турецкое консульство в Батуме, которое, к сожалению, за последнее время имеет сильное духовно-моральное влияние на грузин-мусульман, несомненно, оказывало влияние и советовало многим "надежным" для себя делегатам постараться провести кандидатуру Хасан-Тахсин Химшиашвили. И что в данном случае я не ошибаюсь, по моему глубокому убеждению, вам удастся убедить в этом. Между прочим, с образованием Комитета Освобождения Мусульманской Грузии мною был вызван из Турции старший мой брат для работы при мне, который, кончив в Турции высшее юридическое образование, состоял прокурором одной губернии. Во время пребывания англичан в Батуме, брат приехал, начал с нами сотрудничать и положил немало труда в деле работы Комитета. Теперь с нашим арестом и брат был арестован и как турецко-подданный обратился за содействием к Батумскому консульству, которое сообщило брату, что он, консул, обратился в разные места и что был также у Тахсина Химшиашвили, который сказал по адресу брата, что он является братом Мемед-Бега Абашидзе, ярого грузинофила, почему должен немного наказать, что и он, консул, ничего не может с ним поделаться. Здесь консул оказался не совсем осторожным и проявляет злостную до болезненности туркофильскую физиономию.

Но Химшиашвили, который злобу, питаемую ко мне как грузинофилу, распространяет даже на турецко-подданного моего брата, и наказывает его совершенно невинно.

Приблизительно в первых числах января месяца с. г. (1923 г. - А. С., В. Г.), когда в Грузии были приняты решительные меры против бандитов, Химшиашвили от имени тройки отправляет своих людей к жителям Горджомского теми (в Верхней Аджарии), чтобы передать им, что, ввиду принятых в Гурии против бандитов мер, возможно они перекочуют в Верхнюю Аджарию, для чего предлагаст жителям Горджомы вооружиться и не впускать бандитов. После официального объявления этого предложения уполномоченные тройки отозвали по одиночке главарей и надежных якобы для себя лиц и секретно от имени Химшиашвили передали, чтобы они приняли всякие меры и ни под каким видом не мешали переходу бандитов. Но, когда это по секрету было передано нескольким "надежным" главарям, они, заподозрив какую-то авантюру, припомнив авантюру, устроенную ссдай-миллетистами при англичанах, вызвавшую в Хуло кровавое столкновение с грузинским отрядом, испугались, не удержали секрета и ршили обратиться к правительству за разъяснением загадочного положения. Уполномоченные Химшиашвили, видя, что тут дело пахнет иначе, приняли срочные меры, арестовали всех и препроводили в Батобческа, где томятся и по настоящее время. Фамилии их: Беридзе, Мексидзе, Сирадзе и др., до 14 человек. Удостовериться в достоверности этого факта явится для вас самым легким делом с помощью пострадавших вышеуказанных лиц и всех жителей Горджомы. Я не знаю, по каким соображениям Химшиашвили допустил убийство бандита Манцкава, или, может быть, это произошло случайно или помимо его воли, но я глубоко увсрен и абсолютно не сомневаюсь, что Химшиашвили имел с ним связь, между прочим, через родственников своих телохранителей и думал использовать Манцкава для какой-нибудь важной авантюры, что доказывается также горджомской историей.

В результате легальной официальной и подпольной работы Химшиашвили и его единомышленников Аджария пропитана ненавистью против Грузии, почти окончательно потеряла желание всякой связи с Грузией. Свой взор устремила к Турции, благо-

даря чему турецкому консульству в Батуме удалось установить духовно-моральную связь с ними. Вот что показывает нам действительность!

В заключение хочу бросить беглый взгляд на личность ново-явленного коммуниста Химшиашвили. Личность Хасан-Тахсин Химшиашвили была еще закончена и определена в Турции, которая вылилась в яркого туркофила. Приехав турецким агентом в Батум, он ловко подделывается к Комитету освобождения Мусульманской Грузии и делается ревностным поборником дела объединения мусульманской части Грузии и автономии Аджарии, делается редактором органа, служившего этому делу. Параллельно старается подделаться к англичанам, ведущим случайную борьбу против мнимого его направления, но это у него сорвалось, после чего подделывается к меньшевистскому правительству и без зазрения совести открывает кампанию против автономии Аджарии и предпринимает для этого практические шаги, как образование якобы мусульманской фракции, будучи уверен, что эта работа оттолкнет Аджарию от Грузии. С бегством меньшевистского правительства подделывается к сов. правительству, даже облачается в мантию коммуниста и опять без зазрения совести делается приверженцем автономии Аджарии. Ему удастся распустить нежеланный, мешающий ему Меджлис и получить туркофильский, выдвигающий его дальше. Продолжая упорно и неустойчиво со своими единомышленниками работу, ему удастся занять пост Предсовнаркома Аджарии. Как истинный туркофил, изучивши душу мусульман, он своей открытой политикой и тайной провокационной работой против себя же, как представитель правительства имел параллельно связь с бандитами и, подпольно поддерживаемый турецким консульством, образует пропасть между Аджарией и Грузией, создает духовно-моральные толчки, направляющие взоры аджарцев к Турции, чем оправдывает возложенные на него надежды турецкого правительства и выполняет свою миссию турецкого агента.

2. Сулейман Лордкипанидзе. Деятельность его начинается в Батуме, где он появляется старшим дворником, через некоторое

время удастивается чести попасть в телохранители к правителю канцелярии губернатора Муату, от которого переходит телохранителем к вице-губернатору Романовскому-Ромашко, который, в свою очередь, уступил известному помощнику полицмейстера Дмитрию Скворцову в телохранители, и в 1905 году во время устройства над Скворцовым террора Лордкипанидзе получил легкое ранение. Боясь террора над собой, Лордкипанидзе немедленно скрылся и появился опять, когда восторжествовала реакция, и поступает в шпионы к губернатору, потом (пробывание его в Батуме опять угрожает ему опасностью для жизни) и за что, не знаю, Лордкипанидзе бежал в Азербайджан, где за воровство сидел в тюрьме и был освобожден революцией 1917 г. Во время меньшевистского правительства появляется председателем меньшевистской фракции грузин-мусульман, организованной Тахсином Химшиашвили. В момент советизации Грузии Лордкипанидзе нагружает имущество и семейство бывшего при англичанах начальником Бат. округа Ионина и едет в Хопу (Трапезундская губерния) к Ионину и через месяц возвращается в Батум. Является сподвижником Химшиашвили и ныне занимает должность Наркомзема Аджарии. Более подробные сведения о личности Сулеймана Лордкипанидзе можете получить от бывшего Предсовнаркома Аджаристана, а в настоящее время члена ЦИКа Грузии Сулеймана Диасамидзе и др. Одним словом, его личность и прошлое известно всему адж. народу.

3. Осман Моцкобили всю свою жизнь провел в специальных игорных персидских кафе. Заслужив имя ловкого кумарбаза (игрока), никто ему ничего не доверял. Временами некоторые (Юнус Болквдзе - жит. Верхн. Аджарии и др.) давали ему деньги для игры, с которыми делился выигрышем. Является послушным рабом Химшиашвили.

4. Седад Рсшад - известный аферист, об его аферах сведения и жалобы имеются в Батумском парткоме, как дело, возбужденное учительницей тур. училища в Батуме Рсфие-Ханум, о вымогательстве и т. д. Состоял при английском командовании, причем батумским коммунистам-туркам удалось перехватить один его донос, собственноручно написанный им, каковой хра-

нится при их комитете. Седад Решад является сообщником и агентом Химшиашвили, по поддержке которого и выдвинут и держится.

Вот жертвой грязных и продажных дел этих господ являемся мы, Абашидзе, и наши товарищи. Рассчитывая на возможное на грузин-мусульман духовно-моральное влияние, раздражением религиозного чувства и объявлением нас в деле соединения мусульманской части Грузии с Грузией изменниками мусульманства, вся турецкая пресса демагогией и инсинуациями низкого пошиба выступила против меня и моих товарищей и Меджлиса. В последнее время была напечатана брошюра под названием "Продажный народ" и выюками доставлена в Аджарию и роздана, каковая была переведена и напечатана в газ. "Социалист-Федералист" за №№ 58-60-62 (один экземпляр каковой представлен мной в Грузчека с докладом вместе). Заслужить таким образом ненависть и проклятие правительства и всего мусульманства Турции за любовь и служение делу своего народа, вдруг среди взлелеянного народа, происками авантюристов, чтобы не помешать продажному делу, объявить нас изменниками своего народа. Где же справедливость? Но, если мой доклад дает вам возможность раскрыть авантюру, ведущую двух братьев от одной матери к полному разъединению, моя цель будет достигнута, и понесенное нами до сих пор незаслуженное наказание станет предлогом всецело довольства.

Вместе со всем вышеизложенным упомяну еще одно обстоятельство.

В марте мес. 1920 г. Парижская конференция вынесла постановление передать Батум и его районы Лиге Наций, да английское командование не разрешило Меджлису Мусульманской Грузии собраться (Меджлису давно уже было командованием воспрещено собираться), я заявил, как председатель, от имени Меджлиса, что, если, наконец, не разрешат собраться Меджлису в Батуме, то я вынужден буду созвать таковой в Натансби и вынесем соответствующее постановление. После чего командование вынуждено было разрешить собраться. 23 апреля 1920 года Меджлис собрался и вынес резолюцию ярого протеста против постановления Парижской конференции. Каковая резолюция протеста была разослана правительствам всех государств.

Как сын родной страны Грузии и знаток духовной жизни и стремлений грузин-мусульман, еще раз позволяю себе повторить для снятия с себя всякой ответственности перед Родиной и трудящимися массами, что Батум, вся Аджария и Кобулеты переживают процесс заражения, который, по моему убеждению и знанию, требует скорейшего излечения.

МЕМЕД-БЕЙ АБАШИДЗЕ

10/IX-1923 г.

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 854, ფურცლები 1-39. დედანი ხელნაწერი. მემედ-ბეგ აბაშიძის ავტოგრაფი (ფურცლები 1-14); მანქანაზე ნაბეჭდი. ასლი (ფურცლები 15-39).

20. აჭარის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილის ვალიკის მოხსენებიდან

[1923 წლის ოქტომბერი]

ДОКЛАД
О ПОЛОЖЕНИИ В АДЖАРИСТАИЕ
(ПО ПОВОДУ ДОКЛАДОВ Т. Т. ПРЖЕБЕЛЬСКОГО И БАХТАДЗЕ)

Доклады т. т. Пржсбельского и Бахтадзе главным образом останавливаются на характеристике личностей, но о проделанной советской работе говорят очень мало, или почти не говорят. Тов. Бахтадзе больше говорит о том, что нужно сделать для того, чтобы завоевать симпатии аджарцев, не касаясь вопроса, а что именно сделано в этой области, не дает картины положения, которое было в Аджарии год тому назад, когда наша партия ориентировалась на другую группу аджарцев. Одним словом, вовсе обходит кардинальный вопрос - правильно ли сделал Центральный Комитет (Центральный Комитет Компартии (б) Грузии - А. С., В. Г.), когда стал опираться на новую группу аджарцев - интеллигентов и улучшилось ли после этого положение в Аджарии и насколько.

Я постараюсь в своем докладе осветить сперва эти вопросы, указать подробно, что проделано за истекший год (...).

АРЕСТ БЕКОВ

В конце 1922 года мы приступили к проведению земельной реформы. Конечно, беки всячески этому сопротивлялись и пришлось в январе 1923 года изъять беков из области. На этом настаивал и тов. Химшиев. Всего было арестовано 28 беков, а именно, 1 группа: 1) Деде-бек Бежанидзе (грузин. ориент.), 2) Ахмед-бек Бежанидзе (груз. ориентации), 3) Забит-бек Химшиашвили (турец. ориент.), 4) Аслан-бек Химшиашвили (тур.), 5)

Осман-бек Бежанидзе (турец.), 6) Мемед-бек Абашидзе (груз.), 7) Зия-бек Абашидзе (груз.), 8) Осман-бек Шервашидзе (тур.), 9) Невзед Цулукидзе (тур.), 10) Мамуд-бек Биби Заде (тур.), 11) Соли-бек Биби Заде (тур.), 12) Осман Микеладзе (меньш., член Учред. собр. Грузии). II группа: 13) Хасан-бек Абашидзе (воспитывался в Турции, с большой симпатией к Турции, но как брат Мемед-беска Абашидзе, выступал и поддерживал его, груз.), 14) Нури-бек Абашидзе (груз.) и 15) Кадыр-бек Абашидзе (груз.). III группа: 16) Айдыр-бек Химшиашвили (без определен. ориент.), 17) Девриш-бек Цулукидзе (тоже), 18) Хамди-бек Бежанидзе (груз.), 19) Хасан-бек Бежанидзе (груз.), 20) Исрафилъ Ризе-оглы Цулукидзе (тур.), 21) Цулукидзе Искандер (тур., скорее без определенной ориентации). IV группа: 22) Дурсун-бек Шервашидзе (без ориент.), 23) Риза-бек Биби Заде (тур.), 24) Ремзи-бек Биби Заде (без опред. ориент.), 25) Бахри-бек Бежанидзе (тоже), 26) Аслан-бек Бежанидзе (тоже), 27) Цулукидзе Фазли Осман-оглы (без ор.) и 28) Муртаз Сефер Бежанидзе (крестьянин, без ориентации).

Должен оговориться, что точно установить ориентацию - турецкую или грузинскую - трудно.

В июне месяце (1923 г. - А. С., В. Г.) стал вопрос о высылке части беков и об освобождении некоторых из них, при чем, решено было разбить их на четыре группы, с тем, чтобы первую группу выслать за пределы Закавказья, вторую группу - за пределы лишь Аджаристана, третью - оставить под надзором администрации, освободив из тюрьмы, а четвертую группу вовсе освободить. Соответствующее постановление было вынесено на заседании коллегии ЧЕКА Аджаристана от 19-го июня 1923 г. (...)

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 605, ფურცლები 8-13. მანქანაზე ნაბეჭდი. ლუდანი.

1923 წლის 13 ნოემბერი

ПРОТОКОЛ № 55
ЗАСЕДАНИЯ ПРЕЗИДИУМА ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КПК

1923 г., ноября 13

г. Тифлис

Председательствует:

Члены президиума: Кахнани, Картвелишвили, Гсгечкори,
Курулов

Кандидаты: Стура, М. Окуджава

Присутствуют: Т. т. Иванов-Кавказский, Т. Жгенти, Дсвдариани, Орджоникидзе, Жоржикашвили, Чхенкели, Адамидзе, Костанян, Н. Бахтадзе, Врачев, Кванталиани и Канделаки.

Зав. Секретариатом ЦК: Агамалов

Слушали: Ходатайство Мемед-бска Абашидзе об отмене постановления о выезде его в Москву.

Постановили: Подтвердить прежнее постановление и предложить немедленно выехать в Москву в распоряжение ГПУ.

Секретарь ЦК

(подпись)

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 14, აღ-
წერა I, საქმე 492, ფურცლები 91-92. მანქანაზე ნაბეჭდი. დე-
დანო.

22. საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის
პრეზიდიუმის სხდომის ოქმიდან

1923 წლის 14 დეკემბერი

ПРОТОКОЛ № 61
ЗАСЕДАНИЯ ПРЕЗИДИУМА ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КПГ

1923 г., декабря 14

г. Тифлис

Председательствует: Ломинадзе

Члены Президиума: Ломинадзе, Кахиани, Картвелишвили,
Махарадзе, Цхакая, Курулов, Гегечкори, Орахелашвили

Канд.: Сухишвили, В. Стура.

Члены Цент. Комитета: Сванидзе, Курдадзе, Кванталиани.

Канд.: Цулукидзе, Жгенти, Ак. Кавтарадзе, Рубен, Георгад-
зе.

Зав. Секретариатом ЦК: Оганян.

Слушали: О Мемед-беке Абашидзе (т. Химшиашвили)

Постановили: Предложить Грузчека выслать в двухдневный
срок аджарских бсков из Тифлиса, причем Мемед-бека Абашид-
зе в Баку, а остальных беков в Россию.

Секретарь ЦК

(подпись)

საქართველოს პოლიტიკური პარტიების არქივი, ფონდი 14, აღ-
წერა ს, საქმე 492, ფურცლები 102-103. მანქანაზე ნაბეჭდი. დე-
დანი.

საქართველოს ეროვნული ანტიკონსტიტუციონალური
 აღმასრულებელი კომიტეტი.

სხდომის დღიური

1917 წლის 13 დეკემბერი

საქართველოს ეროვნული ანტიკონსტიტუციონალური აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის დღიური

სხდომის თარიღი: 1917 წლის 13 დეკემბერი

სხდომის ადგილი: ...

სხდომის ხელმძღვანელი: ...

სხდომის მონაწილეები: ...

სხდომის მიზანი: ...

სხდომის წესდები: ...

სხდომის დასრულება: ...

სხდომის შედეგები: ...

სხდომის დასრულების თარიღი: ...

სხდომის დასრულების ადგილი: ...

სხდომის დასრულების ხელმოწერა: ...

საქართველოს ეროვნული საბჭოს სამაჰმადიანო საქართველოს საქმეთა სექციის სხდომის ოქმის პირველი გვერდი. 1917 წლის 13 დეკემბერი. (ოქმი შესრულებულია საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის დღიურის ბლანკზე).

სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა 1, საქმე 7, ფურცელი 4.

10 4468

№ 2
30 სექტემბერი 1917

ნომერი 2

174

გენერალურს, კომიტეტს ერევანის
ნაციონალური

გ. კარგა

მა ვაძიარებთ დაგვიანდნის კომიტეტს და ვაძიარებთ. 26-ის თვის
26 აგვისტოს წინ. ნათესავთ, ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. 1/2 1908 წლის
სტატისტიკის, ვაძიარებთ. 10 სექტემბერი 1918 წლის, ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.

კომიტეტს ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.

ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.
ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ. ვაძიარებთ.

მ. ბ. ბოგაჩიანი

...

ბათუმის ოლქის მუსლიმან ქართველთა კომიტეტის თავმჯდომარის მიმართვა
საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტს. 1917 წლის 26 დე-
კემბერი.
სცსსა, ფონდი 1836, აღწერა 1, საქმე 36, ფურცელი 3.

საქმის № 1

საქმის საბჭოს 1918 წლის აგვისტოს 6-
ტყეოს № 27) საქმის ირან

საქმის საბჭოს 1918 წლის აგვისტოს 6-
ტყეოს № 27) საქმის ირან

საქმის ირან

საქმის ირან

საქმის ირან

საქმის ირან

საქმის ირან

საქმის ირან

ამონაწერი საქართველოს ეროვნული საბჭოს 27-ე კრების მუხრანლიდან. 1918 წლის 6 აგვისტო.

სქსსა, ფონდი 1836, აღწერა 1, საქმე 123, ფურცელი 39.

9024-ს. № 332

21/11/1920

თავისებრი საქმის მდებარეობა
ქ. თბილისი გარეუბანი ვახუშტის ქუჩა
1920 წელი

საქმე

500
Kontyabur

საქმის მდებარეობის დასაბუთება

საქმის მდებარეობის დასაბუთება
ქ. თბილისი გარეუბანი ვახუშტის ქუჩა
ნაწილობრივ საკუთრებაში
მ. ჯანაშია და მ. ჯანაშია
საქმის მდებარეობის დასაბუთება

საქმის მდებარეობის დასაბუთება 10 თბილისი 1920 წ.

საქმის მდებარეობის დასაბუთება 2 თბილისი 1920 წ.
Kontyabur

საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრის პეტრე გელიშვილის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარისადმი. 1920 წლის 10 ოქტომბერი (საარქივო საქმის გარეკანი).
სესია, ფონდი 1836, აღწერა 2, საქმე 144.

შინაარსი

ისტორიის გაკვეთილები	5
დოკუმენტები და მასალები (1917-1923)	17

აპოლონ სილაბაძე
ვახტანგ გურული

სამართმევლოს ბანუყოფლოგისათვის ბროლოის ისტორიიდან

ნაკვეთი I

მემედ-გებ აბაშიძე

დოკუმენტები და მასალები

(1917-1923)

გამომცემლობა „სამშობლო“
თბილისი
მერაბ კოსტაეას ქ., 14
1996 წ.

მხატვარი სიმონ ჭიორელი
მხატვრული რედაქტორი მურმან ჭანიშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ლალი ბიჭაშვილი

გადეცა წარმოებას 25.10.96. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 6.11.96.
ქალაქდის ზომა 60X84¹/₁₆. ანაწყობის ზომა 6X9¹/₄. პირობითი ნაბეჭდი
თაბახი 5,11. ფიზიკური ნაბეჭდი თაბახი 5. შეკვეთა 162. ტირაჟი 1000.

აიწყო და დაკაბადონდა გამომცემლობა „სამშობლოს“ კომპიუტერულ ცენტრში.
ხელმძღვანელი მედეა ჯაში. თბილისი, მ. კოსტაეას ქ., 14.

დაიბეჭდა საქართველოს ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობა „სამშობლოს“ სტამბა?
თბილისი. მ. კოსტაეას ქ., 14.